

ΑΙΝΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΜΗΝΙΑΙΟΝ.

ΕΤΟΣ Α'. Ἀπρίλιος 1882. ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΒΙΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

(ΕΡΕΥΝΑ ΙΣΤΟΡΙΟΝΟΜΙΚΗ.)

(Συνέχ. ἰδ. προηγούμε. Τεύχ.)

Β'.

Πόθεν θέλομεν λάβει τὴν ἀφετηρίαν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπως ἐν τῇ πορείᾳ τῶν ἐρευνῶν μας προβῶμεν μεθ' ὅσης τὰ πράγματα ἐπιτρέπουσι λογικῆς μεθόδου καὶ ἱστορικῆς ἀκριβείας καὶ θετικότητος; — Ἐνταῦθα οὔτε ἡ ἐναρξὶς τῆς καταγωγῆς ἔχει ἀπλὴν ἱστορικὴν ἢ πατριαρχικὴν βᾶσιν, οὔτε ἡ χρονολογία τῶν ἀρχεγόνων ἐκείνων ἐποχῶν ἔχει κανονικὴν σειρὰν, οὔτε τὰ ὅρια τῆς χώρας ἔχουν σαφὲς διάγραμμα, ὡς πάντα ταῦτα ἦσαν ἀνεκαθεν καθαρὰ καὶ ὠρισμένα εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν ἔθνος. Ἡ καταγωγή, ἡ χρονολογία καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας

τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῇ παναρχαίᾳ καὶ πρώτη αὐτοῦ συστάσει, εἶναι ἀσαφῆ, ἀόριστα καὶ πολύπλοκα, ἀναμιγνύονται καὶ συγχέονται μὲ θρησκευτικοὺς μύθους, πλάσματα φαντασίας καὶ ιδεώδη ὑφάσματα, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς πολυδαίδαλου καὶ χαοτικῆς οὕτως εἰπεῖν αὐτῶν φύσεως, καὶ τὴν μεθοδικὴν ἔρευναν καθιστοῦν δύσκολον, καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν δυσπρόριστον. Εἶναι πεδία εὐρυτάτη, εἰς ἣν τὸ εἰκαστικὸν πνεῦμα δύναται εὐκόλως νὰ ἐγχαράξῃ ἀπείρους ὁδοὺς, μᾶλλον ἢ ἤττον πλησιαζούσας πρὸς ἀμυδρόν τι φῶς ἀπασπράπτον ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας· εἶναι τέλος παράδεισος ἰδανικὸς, κατάφυτος ὑπὸ ποικίλων ἀνθέων, ἐξ ὧν οἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιοδεύοντες, δύνανται κατ' ἀρέσκειαν νὰ σχηματίσωσι πᾶν εἶδος ἀνοδόσεως.

Ἄλλ' ἐὰν πάντα ταῦτα ὑπὸ κανονικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐποψίν εἶναι δυσερμηνεύτα, δὲν εἶναι ἤττον δυσερμηνήτα καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἅτινα ἐθεώρησάν τινες καὶ εἰσέτι θεωροῦν ὡς ἀλλότρια καὶ ἐπέισακτα, καὶ οὐχὶ ὡς ἱδία, ἰθαγενῆ καὶ πρωτότυπα. Πλὴν ἤδη δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐθνοπολιτιστικοῦ τούτου ζητήματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ σημείου, ἐξ οὗ ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν τὴν ἀφετηρίαν ὡς πρὸς τὸ κύριον θέμα τοῦ λόγου μας. Ποῖον δὲ εἶναι αὐτό; — Ἡ Τρωὰς καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἄς ἐγκαταλείψωμεν λοιπὸν δι' ἑτέραν μελέτην τοὺς προομηρικοὺς ἢ μᾶλλον τοὺς προτρωϊκοὺς χρόνους, καὶ ἄς ἀναχωρήσωμεν ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Τρωϊκῶν, ἔχοντες εἰς τὸν δύσκολον αὐτὸν διάπλουν μας ὡς πυξίδα καὶ πολικὸν ἀστέρα τὸν Ὀμηρον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ μόνος καὶ ἀκριβέστερος ἱστορικὸς, χρονολόγος καὶ γεωγράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι

μέχρι τινὸς εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ὅ,τι εἶναι ἡ Γραφή εἰς τὸν Ἑβραϊσμόν. Προχωροῦντες δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σημείου, καὶ ἀπανθίζοντες ἢ καὶ ἀπλῶς θίγοντες ἐν τῇ πορείᾳ μας, ὅσα ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου συντελοῦν πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἡμετέρου ἀντικειμένου, θέλομεν καταλήξει μέχρι τῆς ἀποβιώσεως, ὅθεν κατόπιν θέλομεν προβῆ καὶ πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀναβιώσεως.

Ὁ Ὀμηρος ἀποκαλεῖ πάντοτε ἅπαντας τοὺς μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Ἑλένης κατὰ τῆς Τρωάδος ἐκστρατεύσαντας, Ἀχαιοὺς, Δαναοὺς, Ἀργεῖους καὶ οὐδέποτε Ἑλληνας· ἐπεξέτεινε τὴν ἀρχαιοτέραν ἐπωνυμίαν τοῦ μέρους ἐπὶ τοῦ ὄλου, ὡς ἐσυνεθίζον τότε οἱ ποιηταί. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν νεῶν μνημονεύει μὲν Ἑλληνας καὶ Πανέλληνας, πλὴν οὐχὶ ὡς ὄνομα περιεκτικόν, ἐμφαίνον τὴν ἐθνικότητα ἀπάντων τῶν ἐκστρατευσάντων, ἀλλ' ὡς ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν πόλεως τινος ἢ πατρίδος. Οὕτω λέγει περὶ τοῦ Λοκροῦ Αἰάντος, ὅτι ὑπερέβαινε κατὰ τὸ δόρυ τοὺς Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς.

» Ἐγγεῖη δ' ἐκέαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς. »
ὡς ἀναφέρει καὶ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτι μεταξὺ ὄσων ὁδήγει ἦσαν καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί.

» Οἱ τ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγόναικα

» Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί. »

Τὸ ἐθνικὸν λοιπὸν ὄνομα ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἦτο τὸ τῶν Δαναῶν, τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἀργεῖων· τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων, ἦτον ἰδιαιτέρον ὡς ἐκεῖνο τῶν Θεβαίων, τῶν Ἀθηναίων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Κεφαλλήνων κ. λ. Οἱ Ἑλληνες τότε κατὰ τὸν ποιητὴν κατῴκουν μόνον πόλιν τινα τῆς Θεσσαλίας, ὡς τοῦτο βεβαίως εἰς τὸν Βίον τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ

Ἄριστοτέλους Δικαίαρχος ὁ Σικελιώτης. » Ἡ γὰρ
 » Ἑλλάς τὸ παλαιὸν οὐσά ποτε πόλις, ἀφ' Ἑλληνος
 » τοῦ Αἰόλου ἐκλήθη τε καὶ ἐκτίσθη, τῆς τῶν Θεττα-
 » λῶν οὐσα χώρας, ἀναμέσον Φαρσάλου τε κειμένης
 » καὶ τῆς τῶν Μελιταίων πόλεως. » Μεταγενεστέρως
 ὁμοῦς ἐπέξετάθη παντοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ προσιδι-
 ασθὲν παρ' ὄλων τῶν πατριῶν ἢ φυλῶν, κατέστη καὶ
 τὸ μόνον ἔθνικόν· ὅθεν Ἑλληνες ἐκαλοῦντο καὶ οἱ
 Δωριεῖς, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ, καὶ οἱ Ἴωνες, καὶ οἱ Ἀργεῖ-
 οὶ, καὶ πάντες ὅσοι ἐκ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρ-
 ρας κατήγοντο, ἢ μετ' αὐτῶν ἐσυγγένευον. Τούτων
 ἕνεκα εἶπε καὶ ὁ ποιητὴς Ἡοσείδιππος,

» Ἑλλάς μὲν ἐστὶ μία, πόλις δὲ πλείονες. »

Ἄλλ' οἱ Ἑλληνες οὗτοι, οἱ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κα-
 λούμενοι Δαναοὶ, Ἀχαιοὶ, Ἀργεῖοι, τίνα ποτὲ χώ-
 ραν ἢ τίνα ἔκτασιν χώρας κατεῖχον; — Ἐκ τοῦ αὐ-
 τοῦ καταλόγου τῶν νεῶν μανθάνομεν, ὅτι κατεῖχον
 τὴν Θεσσαλίαν, Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν, τὴν πλειάδα
 τοῦ Ἰονίου, τὴν Ἀττικὴν, Πελοπόννησον, Κρήτην
 καὶ τὰς πλείστας τοῦ Αἰγαίου νήσους. Κατὰ δὲ Σκύ-
 λακα τὸν Καρυανδέα, ἀκμάσαντα ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑ-
 στάσπεως, κατεῖχον καὶ τὴν Ἀμβρακίαν, διότι ἐντεῦ-
 θεν, λέγει εἰς τὸν Περίπλου του, » ἄρχεται ἡ Ἑλ-
 » λὰς συνεχῆς εἶναι μέχρι Πηνειοῦ ποταμοῦ. » Πλὴν
 δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεριλάβωμεν ἐν τῇ Ὀμηρικῇ
 ἐποχῇ καὶ τὴν Θεσπρωτίαν, ὡς ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ παν-
 αρχαίου καὶ ἑλληνογλώσσου μαντείου τῆς Δωδώνης,
 περὶ τοῦ ὁποίου ποιεῖται μνεῖαν καὶ ὁ Ὀμηρος ἐν τῷ
 Ξ' τῆς Ὀδυσσεΐας, καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ Κλειοῖ τῆς
 ἱστορίας του.

Ὡστε ἔχομεν ἤδη ἐξ αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου τῶν
 ποιητῶν καὶ πρῶτου γεωγράφου, ὡς καὶ ἐκ μεταγε-

νεστέρων μαρτυριῶν, θετικωτάτας πλεον γνώσεις πε-
 ρὶ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὁμογενῶν
 φυλῶν, καὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς
 χώρας, ἣν ἀνέκαθεν κατεῖχον. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁμοῦς
 τῆς Τρωάδος καὶ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, οἱ
 Ἑλληνες ὡς ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῶν ἀποικιῶν, καὶ τοῦ
 μεταδοτικοῦ ἢ κοσμοπολιτικοῦ χαρακτῆρός των, ἐπέ-
 κτειναν καὶ τὴν ἔθνικότητά των καὶ τὰ ὅρια τῆς χώ-
 ρας των, ὡς βεβαιοῖ καὶ Διονύσιος ὁ Περιηγητὴς, ἀ-
 πό τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Θράκης, Μακεδονίας,
 Ἡπείρου, Σικελίας, Μεγάλης Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἰταλι-
 κῇ ἡπείρῳ, μέχρι τῆς Λιβύας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Πλὴν τίνα ἐπὶ τοσοῦτων χωρῶν καὶ ἐπὶ τόσσης
 ἐκτάσεως ὁρίων, ἦσαν τὰ ἀποκλειστικὰ σημεῖα ἢ τὰ
 κοινὰ προσόντα, ἅτινα ἀνέκαθεν καὶ διαρκῶς συνέδεον
 καὶ ἐνοποιοῦν ἀδιασπᾶστος τὸ Ἑλληνικὸν αὐτὸ ἔθ-
 νος; — Ὁργανισμὸν πολιτικόν, ὑποβάλλοντα αὐτὸ
 εἰς ὁμοιόμορφον ἐνότητα, εἴτε μοναρχικὴν, εἴτε ἀρι-
 στοκρατικὴν, εἴτε δημοκρατικὴν, εἴτε μικτὴν, δὲν εἶ-
 χεν· ἦτον ἀπεναντίας κατακερματισμένον εἰς ἰδιαιτέ-
 ρας πόλεις αὐτονόμους καὶ ἀνεξαρτήτους πρὸς ἀλλή-
 λας, ἐξ ὧν τινες μόνον συνενόνοντο δι' ὁμοσπονδια-
 κοῦ τινος συνδέσμου. Θρήσκευμα ἀποκλειστικόν ὡς
 τὸ τῶν Ἑβραίων δὲν εἶχεν ἐπίσης, διότι ἂν καὶ ἀπα-
 σαι αἱ διακεχωρισμέναι καὶ αὐτοτελεῖς Ἑλληνικαὶ
 πόλεις, τὴν αὐτὴν ἐπρέσβευον πολυθεῖαν καὶ εἰδωλο-
 λατρείαν, ἦσαν ὁμοῦς καὶ ἕτερα ἔθνη, ἅτινα κατὰ
 μᾶλλον ἢ ἥττον τοὺς αὐτοὺς ἐπίστευον Θεοὺς καὶ τὰ
 αὐτὰ ἐλάτρευον εἰδῶλα. Λοιπὸν οὔτε μοναδικὸν πολι-
 τευμα, οὔτε ἐξαιρετικὸν θρήσκευμα, ἐνοποιοῦν καὶ
 συνεχῶνευον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Τίνα λοιπὸν ἦσαν τὰ ἀποκλειστικῶς ἐνωτικὰ αὐ-

τοῦ στοιχείου ἢ προσόντα, ἅτινα ἀνεξαρτήτως τῆς χώρας, εἰς ἣν τὸ πρῶτον ἀνεφεύει, ἀφομοίονον τὸν ἐθνικὸν βίον του καὶ διεκρίνον τὴν φυσιογνωμίαν του, ἐξ ἐκείνης ἐτέρων ἐθνῶν; — Ἡ παράδοσις τῆς καταγωγῆς του, ὅπως δὴ ποτε θεωρηθῆ, ἡ γλῶσσά του καὶ τὰ ἦθη του. Ἴδου ἡ ἀποκλειστικὴ τριλογία, ἐξ ἧς ἀνεκαθεν ἀπέβρεεν ἡ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ δι' ἧς συνεδέετο, ἔζη καὶ ἐδραματοῦργει ὁμοιομόρφως ὡς μονὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκτάσει τῶν ὀρίων τῆς χώρας του, καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ διαιρέσει. Εἰς ἧτον, ὡς κατὰ παράδοσιν ἐπίστευεν, ὁ κορμὸς ἐξ οὗ κατήγετο, ὁ υἱὸς τοῦ Προμηθεῶς Δευκαλίων, ἐκ τῶν τέκνων τοῦ ὁποίου ἐγεννήθησαν καὶ βαθμηδὸν ἐπληθύνθησαν αἱ διάφοροι πατριαὶ ἢ φυλαὶ, αἵτινες θεωρούμεναι καὶ συμπράττουσαι ὡς ἀδελφαί, συνεχῶνενον ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ πᾶν ἀλλότριον στοιχεῖον, καὶ ἐνετύπονον εἰς αὐτὸ τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Αἱ ἀπὸ τοῦ Αἰόλου, τοῦ Δῶρου, τοῦ Ἴωνος, τοῦ Ἀχαιοῦ, ἀπογόνων τοῦ Δευκαλίωνος, ἀναπτυχθεῖσαι φυλαὶ, ἀπεβρόφησαν κατ' ὀλίγον πᾶσαν ἐτέραν, καὶ καταρτισθεῖσαι εἰς ἐθνικὴν ἐνότητα, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἠθῶν, παρεδέξαντο καὶ κοινὴν ἐπωνυμίαν τοῦ νὰ καλῶνται Ἑλληνες ἐκ τοῦ Ἑλληνος υἱοῦ τοῦ Αἰόλου, ὡς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ ὠνομάσθησαν Ἑβραῖοι ἐκ τοῦ προγενεστέρου τοῦ Ἀβραάμ Ἑβερ, Ἰσραηλίται ἐκ τοῦ Ἰακώβ ἢ Ἰσραήλ καὶ Ἰουδαῖοι ἐκ τοῦ Ἰούδα υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ.

Μία ἐπίσης ἦτον ἡ γλῶσσα, ἥτις, καίτοι περιεῖχε παραλλαγὰς τινὰς καὶ ἰδιωτισμοὺς, ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, ἦτον οὐσιωδῶς παντοῦ ἡ αὐτὴ. Ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Λιβύας καὶ Σικελίας, οἱ Ἑλληνες συναντῶ-

μενοι, συνωμίλουν καὶ ἐννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους ὡς νὰ ἦσαν πολῖται μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως, διότι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν συνίσταται, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ καὶ ὁ Δικαίταρχος, εἰς τὸ ὀρθῶς διαλέγεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ γένος τῆς φωνῆς, ἧτοι τὸν κοινὸν ἦχον καὶ τὴν ἀμοιβαίαν κατάληψιν. » Τὸ γὰρ Ἑλληνίζειν » ἐγὼ εἶναί φημι, οὐκ ἐν τῷ διαλέγεσθαι ὀρθῶς, ἀλλ' » ἐν τῷ γένει τῆς φωνῆς. » Οὕτως ἐκφράζεται καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς Ποσειδίππος, ὃν καὶ προλαβόντως ἐμνημονεύσαμεν, διότι μεμφόμενος καὶ σκόπτων τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι μόνη ἡ πόλις των καὶ ἡ γλῶσσά των ἦσαν ἐλληνικαί, εἶπεν·

- » Ἑλλὰς μὲν ἐστὶ μία, πόλεις δὲ πλείυνες·
- » Σὺ μὲν ἀττικίζεις, ἦνίκ' ἀν φωνὴν λέγῃς
- » Αὐτοῦ τινες· οἱ δ' Ἑλληνες ἐλληνίζομεν.
- » Τί προσδιατρίβων συλλαβαῖς καὶ γράμμασι
- » Τὴν εὐτραπελίαν εἰς ἀηδείαν ἄγεις;

Τὰ ἦθη παρίστανον ὡσαύτως παντοῦ τὴν ἴδιαν ἐνότητα, διότι τὰ μὲν θρησκευτικὰ, ἅτινα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἐξασκοῦν μεγίστην ἠθικὴν ἐπιβρόχην, δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι πολέμια ἢ διάφορα πρὸς ἀλλήλα, εἰς ἔθνος τὸ ὁποῖον, καίτοι πολιτικῶς κεχωρισμένον, ἐπρέσβευε τὴν αὐτὴν θρησκείαν· τὰ δὲ λοιπὰ μ' ὅσας καὶ ἀν εἶχον ἀνωμαλίας, ἦσαν ἐν γένει παντοῦ ὁμοιόμορφα, καὶ πάντοτε χρηστότερα, ἡμερώτερα καὶ φιλανθρωπότερα ἀπὸ ἐκεῖνα παντὸς ἐτέρου συγχρόνου ἔθνους. Ἐνεκα δὲ αὐτῶν κυρίως τῶν ἠθῶν του, ἅτινα κατεδείκνυσον τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν του, ἀπεκάλει βάρβαρα τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἴδου πῶς ὁ Εὐριπίδης εἰς τὴν Ἑκάβην καὶ τὴν Ἀνδρομάχην χαρακτηρίζει τοὺς βαρβάρους ὡς πρὸς τὰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις, τὴν ἐκτίμησιν τῶν γενναίων πράξεων καὶ τὰ ἐρωτικὰ πάθη.

- » Οἱ βάρβαροι δὲ, μήτε τοὺς φίλους φίλους
- » Ἥγεσθαι, μήτε τοὺς καλῶς τεθνηκότας
- » Θαυμάζεθ'

-
- » Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος
 - » Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
 - » Κόρη τ' ἀδελφῷ διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
 - » Χωροῦσι· καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος. »

Ἡ ταυτότης λοιπὸν τῆς καταγωγῆς, τὸ γένος τῆς φωνῆς ἢ ὁ κοινὸς τῆς γλώσσης φθόγγος, καὶ τὸ ἐν γένει ὁμοιόμορφον τῶν ἠθῶν, συνέδεον καὶ ἐνοποιοῦν ἀνάκαθεν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκτάσει τῶν ὀρίων τῆς χώρας του· δι' αὐτῶν τῶν προσόντων ἔζη ὡς μονὰς, συνανεπτύσσετο καὶ ὠδεύεν εἰς τὸν προορισμὸν του. Συνέπεσε δὲ νὰ εὐνοηθῆ καὶ ὑπὸ τῆς τύχης, καὶ νὰ λάβῃ ὡς κληρὸν προνομοιοῦχον τὴν εὐκραστέραν καὶ τερπνοτέραν γραμμὴν τοῦ ἡμετέρου ὀρίζοντος, ἐξ ἧς νηπιόθεν ἐδοκίμαζε τὰς ἡδυτέρας ἐντυπώσεις, καὶ ἐθῆλαζε τὰς καλαισθητικωτέρας ἰδέας.

« La terra simili a se gli abitator produce.

Προικισθὲν ἐνταύτῳ καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως, ἢ κατὰ τὸν Ὁράτιον ὑπὸ τῶν Μουσῶν μὲ μεγαλοφυΐαν, ὠραϊάν ἁρμονικὴν γλώσσαν καὶ ἡδυέπειαν. « Grajis in-
» genium, Grajis dedit ore rotundo Musa loqui, » ἀνέπτυξε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα πάθη, καὶ τὰς θαυμασίας ἐκεῖνας ἀρετάς, δι' ὧν προαχθεὶς ὁ πρωτότυπος πολιτισμὸς του εἰς ὑψιστον βαθμὸν τελειότητος, κατέστη καὶ ὁ ἠθικὸς κατακτητῆς τοῦ ἀρχαίου, καὶ ὁ παρασκευαστῆς καὶ σοφὸς διδάσκαλος τοῦ νέου κόσμου.

Τίνα δὲ ἦσαν τὰ ἐπικρατέστερα αὐτὰ πάθη του καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἀρεταὶ του, ἐξ ὧν προέκυψεν ὡς ἄνθος ἐκ τοῦ ἰδίου κάλυκος, ὁ κύριος τοῦ ἔθνους χαρα-

κτῆρ, ἢ ἀκατάσχετος τάσις, ὁ δραματουργὸς προορισμὸς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἢ ἰδιαιτέρα ἀποστολὴ του ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ; — Ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ ἔρωσ τῆς καλλιέργειας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων· ἰδοὺ τὰ πάθη καὶ αἱ ἀρεταὶ ἐξ ὧν κατεδεσπόζετο, ἰδοὺ αἱ θερμότεραι ἐμπνεύσεις του, καὶ οἱ ἰσχυρότεροι μοχλοὶ τῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν του. Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἀνεδεικνύετο ἀνδρείον, ἀγέρωχον, ζηλότυπον, ἀποκλειστικόν, πλήν γόνιμον καὶ ἀφιλοκερδὲς ἐν εἰρήνῃ, ἀήττητον καὶ γενναῖον ἐν πολέμῳ. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐπεξεργαζόμενον ἐν ἑαυτῷ, μορφόνον τὰ ἦθη του καὶ λαξεῦον πᾶν ὅ,τι ἀλλότριον, ἢ τραχὺ καὶ ἀνώμαλον ὑπῆρχεν ἢ εἰσήγετο εἰς αὐτὰ, ἐδημιούργει συνάμα καὶ ἐτελειοποιεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην. Ἡ γενικωτέρα καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετικωτέρα ιδιότης τοῦ πάθους τοῦτου, καθίστανεν αὐτὸ εὐγενέστερον, ὑψηλότερον, θειότερον, διότι καλὸν μὲν καὶ φυσικὸν πρᾶγμα εἶναι νὰ μεριμνᾷ τις ἐντίμως ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πλήν ὠραιότερον καὶ ὑπερφυσικὸν εἶναι ν' ἀσχολῆται καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἐνεκα τῆς υπερτέρας ταύτης ιδιότητος, τὸ πάθος τοῦτο καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πρώτου, δὲν ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἐξηκολούθει καὶ μετὰ ταῦτα, ἀν' οὐχὶ μὲ τὴν αὐτὴν ὡς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐντάσιν καὶ μεγαλοφροσύνην, μὲ ἀρκοῦσαν θερμότητα καὶ ἐπίδοσιν.

Ἡ πατρὶς καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν αἱ βάσεις, τὰ ἐχέγγυα, αἱ ἐστῖαι καὶ τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἱερὰ ἄστυλα ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὁποίων τὸ πάθος τῆς φιλομουσίας του, θερμαινόμενον καὶ ζωογονούμενον, ἐβρίζοβόλει, ἀνελίσσετο καὶ ἐπέκτεινε τὴν ἐπίδρασίν του· ἄνευ αὐ-

τῶν οὔτε ἀποχρῶσαν γονιμοποιήσιν καὶ ἀνάπτυξιν ἤ-
 θελεν αὐτὸ λάβει, οὔτε ὁ μέγας καὶ εὐεργετικὸς τοῦ
 ἔθνους χαρακτήρ ἤθελε μορφωθῆ καὶ δραματουργήσει,
 διότι ἐκ τοῦ πάθους κυρίως τούτου τελειοποιούμενος
 ὁ πρωτότυπος πολιτισμὸς του, ἐσχηματίζετο καὶ ὁ
 κοσμοπολιτικὸς χαρακτήρ του, ἡ διηνεκὴς τάσις του,
 ὁ δραματικὸς βίος του, καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἐν τῷ κόσμῳ
 τούτῳ ἀποστολή του. Ποίας δὲ φύσεως ἦτον ἡ ἀπο-
 στολή αὐτῆ; — Ἐκπολιτιστικῆς. Ἡ διὰ ταύτης λοι-
 πὸν ἐξημέρωσις καὶ ἐξευγένισις τοῦ ἀρχαίου κόσμου,
 ὡς καὶ ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ νέου,
 ἦτον ὁ μέγας προορισμὸς καὶ ἡ θεία οὕτως εἰπεῖν ἀ-
 ποστολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ βίῳ.
 Ἄς ἀναπτυχθῶμεν διὰ βραχέων ἐπὶ τοῦ ἐκπολιτιστι-
 κοῦ καὶ διαπρεπεστάτου τούτου χαρακτήρος τῶν ἀρ-
 χαίων ἡμῶν προγόνων.

Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς εἶχε μὲν ὡς ἐκ τῶν κοι-
 νῶν αὐτοῦ προσόντων, περὶ ὧν διελάβομεν, ἐθνικὴν
 ἐνότητα, ἣν δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἠθικὴν, πλὴν
 οὔτε τοπικὴν, οὔτε πολιτικὴν εἶχεν ὡς ὁ Ἑβραϊσμὸς,
 εἰς τὸν ὅποιον ἡ μόνος ὑπῆρχε παντοῦ, ὡς τι μυστη-
 ριῶδες καὶ συμβολικόν. Εἷς ἦτον ὁ Θεὸς του, εἷς ὁ
 λαὸς του, εἷς ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς του, ὁ ἀόρατος
 αὐτὸς Θεὸς, μία ἡ χώρα του, μία ἡ ἐν αὐτῇ ἱερά πό-
 λις, εἷς ὁ ἐντὸς ταύτης ναὸς του, καὶ εἷς ὁ ἐντὸς τοῦ
 ναοῦ βωμὸς. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπεναντίας, ὡς ἐκ τῆς
 ἐκτάσεως τῶν ὀρίων του καὶ τῶν ἀποικιῶν του κατεῖ-
 χε πολλὰς χώρας, καὶ ὡς ἐκ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανι-
 σμοῦ του πλείους πόλεις μεταγενεστέρως μόνον ἀνε-
 γνώριζε καὶ παρεδέχετο διὰ τε τὸ μεγαλεῖον, τὴν δό-
 ξαν, τὴν λαμπρότητα, καὶ πρὸ πάντων τὴν εὐρύτητα
 καὶ ὑπεροχὴν τῶν φώτων τῆς μίαν πρωτεύουσας, τὰς

Ἀθήνας· αὕτη ἐκλείετο κατὰ τινὰς ἡ Ἑλλὰς τῆς
 Ἑλλάδος καὶ κατὰ τὸν ποιητὴν Λύσιππον

» Αὕτη πόλις ἔσθ' Ἑλληνίς, ἡ ῥόδοις ἴσον. »

Καὶ ἐν τούτοις ὡς ἐκ τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ δεσμῶν,
 καὶ τῶν ἐπικρατεστέρων γενναίων παθῶν του, ἔζη,
 ἐνεργοῦσε καὶ προήγετο ἐν γένει, ὡς νὰ ὑπέκειτο καὶ
 εἰς τοπικὴν καὶ εἰς πολιτικὴν ἐνότητα. Τὸ πνευμά του
 ὅμως οὐδέποτε ἐχρημάτισε φιλόρπαγον ἢ κατακτητι-
 κὸν δι' ὄπλων· ἦτο μὲν συντηρητικὸν τῶν ἰδίων αὐ-
 τοῦ δικαιομάτων, πλὴν προπάντων ἦτον ἐκπολιτιστι-
 κὸν καὶ μεταδοτικὸν τῶν φώτων του· ἡ ἐπίδρασις αὐ-
 τῆ ἢ ἡ διάδοσις τοῦ πολιτισμοῦ του, ἦτο μάλιστα, ὡς
 εἶπομεν, ὁ κύριος αὐτοῦ χαρακτήρ καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀ-
 ποστολή. Αἱ μετοικεσίαι καὶ οἱ ἀποικισμοὶ του ὑπὸ
 τοιούτων οὐσιωδῶς ἰδιοσυντηρητικῶν καὶ ἀγαθοεργῶν
 συνάμα σκοπῶν ὀρμῶντο, καὶ οὐχὶ ὑπὸ φιλαρπάγων
 ἢ βιαίων κατακτητικῶν. Ἐνεκα τούτου ὅπου αὐταὶ
 ἐγκλιθιδρῶντο, δὲν ἐφρόντιζον πῶς νὰ ἐπεκτείνωσι
 διὰ τῶν ὄπλων τὰ ὄρια τῆς χώρας των, ἀλλὰ πῶς νὰ
 ἀσφαλισθῶσιν ἐν ἑαυταῖς, καὶ ἐξημερόντουται καὶ μορ-
 φόνουσαι τοὺς ἰθαγενεῖς, νὰ τοὺς ἀφομοιώνωσιν ἐχόν-
 τας πρὸς ἑαυτάς, καὶ νὰ τοὺς κατακτῶσιν οὕτω διὰ
 τῶν νομιμωτέρων καὶ φιλανθρωποτέρων μέσων, ἦτοι
 διὰ τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των, διότι παν-
 τοῦ καὶ πάντοτε κατεῖχοντο καὶ ἐρρυμουλκοῦντο, οὕ-
 τως εἰπεῖν, εἴτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, εἴτε ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν
 ἐστίη διετέλου, ὑπὸ τῶν φύσει μεγάλων καὶ εὐγενῶν
 ἐκείνων παθῶν, οἷα ἦσαν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ ἐλευ-
 θερία συντηρητικὰ τῆς ἰδίας των ὑπάρξεως, καὶ ὁ ἔ-
 ρως τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἐκπολιτιστι-
 κὸς ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλῶν.

Μεγάλα ἀναντιρρήτως, ἐνδοξα, θαυμάσια ἦσαν τὰ

κατορθώματα, ὅσα ἐν Σαλαμῖνι, Μαραθῶνι καὶ Πλαταιαῖς ἐξετέλεσεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ θερμοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐμφύτου ἐλευθερίας του, πλὴν ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μεγαλύτερα, ἐνδοξότερα καὶ θαυμασιώτερα ἦσαν, ὅσα ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν ταῖς ποικίλαις σχολαῖς καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος ἐδραματούργησε διὰ τῆς σοφίας, τῶν φώτων καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων του. Διὰ τούτων ἀναπτύχθεις βαθμηδὸν ἐντὸς αὐτοῦ ὁ ὑψηλὸς πολιτισμὸς του, καὶ ἐδραιώσας στερεὸν τὸ κράτος του, ἀνεσκόρπιζε ταῦτοχρόνως καὶ ἀλλαγῶν τὰς φαινὰς ἀκτῖνάς του, ἢ περιόδων ὡς ἐφ' ἄρματος ἐποχοῦμενος, ἐπέχεε τὸ εὐεργετικὸν φῶς του καὶ ἐπὶ τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ μὲν τῶν ὀπλων του ἔσωσεν ἑαυτὸν καὶ ἐδοξάσθη, διὰ δὲ τῆς διανοίας του κατέκτησε τὸν κόσμον καὶ ἀπεθεώθη. Πρακτικὸς καὶ γνωμολογικὸς ἦτο τὸ πρῶτον ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ, νηπιώδης καὶ ἀκατέργαστος ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς τοιαῦτα εἶναι ἐν τῷ ἀρτιγενεῖ αὐτῶν πολιτισμῶ πάντα τὰ ἔθνη, πλὴν δὲν ἐβράδυνεν ὡς ἐκ τῆς δραστηρίας φύσεως τοῦ μεγαλοφυοῦς πνεύματος, καὶ τῆς ζωηρᾶς καὶ καλαισθητικῆς αὐτοῦ φαντασίας, νὰ λάβῃ ἐν τῷ ὀργασμῶ του τύπον ἐπιστημονικώτερον καὶ καλλιτεχνικώτερον, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους καταλήξας καὶ εἰς τὸν κολοφῶνά του, ὑπερέβη σχεδὸν εἰπεῖν αὐτὸς ἑαυτὸν.

Αἱ ἀπὸ τῆς Ἰωνικῆς καὶ Ἰταλικῆς Σχολῆς ἀρξάμεναι νὰ ἐρευνῶνται συστηματικώτερον ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, ὡς ἤρξαντο νὰ καλλιεργῶνται αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀπὸ τοῦ Δαιδάλου, τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Σουσαρίωνος καὶ τῆς λοιπῆς τούτων ὁμοιοταγοῦς χορείας, προήχθησαν διαδοχικῶς ἐπὶ τρεῖς ὡς ἐγγιστα ἑκατονταετηρίδας, ἤτοι μέχρι τῆς Ἑλληνομακε-

δονικῆς δυναστείας ἢ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε δυνάμεθα ἀνευ ὑπερβολῆς, νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἔθιξαν τὸ ἀκρότατον σχεδὸν σημεῖον ἢ τὸ κατακόρυφον τῆς τελειότητος. Ἡ περίοδος αὐτῆ ἦτον ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, τὸ πολυανθὲς ἔαρ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου, καὶ ἡ ἀκατάσχετος πλημμύρα τῆς δόξης του, ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ σφοδροτάτου χειμάρρου, ἐξέβρυσσε καὶ ὁ ἔξοχος καὶ ὁ ἀκμαιότερος τότε πολιτισμὸς του.

Πλὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τούτου, ὑπερβαίνοντος ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του τὰ ὅρια τῆς Διατριβῆς ταύτης, ἀφηγηθέντος δὲ προσέτι παρὰ πολλῶν, καὶ ἤδη πασιδῆλου καὶ ὁμολογουμένου, νομίζομεν περιττὸν νὰ ἐνδιατριψώμεν. Τοῦτο μόνον κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ λαμπρᾷ καὶ μεγαλουργῶ ταύτῃ περιόδῳ, τόσῃ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνέπτυσε δύναμιν ἐκτάκτου διανοίας, τόσον ὀργασμὸν καὶ πλοῦτον σοφίας εἰς πᾶν εἶδος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, τόσῃ ὠραιότητα καὶ πρωτοτυπίαν εἰς καλλιτεχνικὰ ἔργα, καὶ τόσῃ γονιμότητα εἰς περιφανεῖς καὶ ἀμιμήτους ἀνδρας, μετέδιδε ταῦτοχρόνως καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν εὐεργετικὴν ἀνταύγειαν τοῦ θεσπεσίου φωτός του, καὶ τὴν φυσιογνωμίαν καὶ ἀναπλαστικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑπερτέρου πολιτισμοῦ του. Οἱ ἀπολίτευτοι ἢ μᾶλλον ἀλάξευτοι εἰσέτι Ῥωμαῖοι ἐξ αὐτοῦ ἠρύσθησαν τὰ προοίμια τῆς συστάσεώς των καὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς νομοθεσίας των. Ὁ Νουμᾶς κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἂν καὶ τοῦτο ἀρνεῖται ὁ Κικέρων εἰς τὴν Πολιτείαν του, δὲν ἦτο πάντῃ ἀγευστος καὶ ἀμύητος ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ Πυθαγόρου ἀποφθεγμάτων. Οἱ δὲ δώδεκα πίνακες, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος Κικέρων εἰς τοὺς νόμους του, ἦσαν

σχεδόν ἀντιγραφή τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος. « Jam » cætera in duodecim Tabulas, translata de Solonis fere » legibus. »

Τὸ ἐντὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τούτοις ἀναφυὲν ἐκκτακτον καὶ ὑπερβίβλον φαινόμενον τοῦ νέου Ἀλεξάνδρου, ἀνατρέψαν ἐν γένει τὰς πολιτευματικὰς ββάσεις τοῦ ἔθνους, ἐπήνεγκε σπουδαιοτάτην μεταβολήν, ἐδημιούργησε πολιτικὴν ἐνότητα. Πλὴν καίτοι διὰ τῆς ἐνότητος ταύτης ἐτραυμάτισε τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτοτέλειαν τῶν ἰδιαιτέρων πολιτειῶν, δὲν ἴσχυσεν ὁμῶς τὸ παράπαν νὰ περιστείλῃ καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν τοῦ ἔθνους τάσιν ἢ ἀποστολήν. Μάλιστα ἐκ τότε τὰ φῶτα καὶ ὁ πολιτισμὸς του, ἔλαβον καὶ εὐρύτητα μεγαλύτεραν, καὶ ἐπίδρασιν γενικωτέραν, διότι ἡ παρὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός κατάλυσις τῆς Περσικῆς δυναστείας, καὶ ἡ κατὰ συνέπειαν ταύτης κατὰκτησις Ἀσίας τε καὶ Αἰγύπτου, δὲν ἦσαν ἄγρια ἐπιθέσεις πρὸς λεηλασίαν, καὶ πρόσκαιρος κατοχὴ χωρῶν, ἐξ ὧν διήρχοντο στίφη βαρβάρων, ἀτινα ἀφίουν ὀπισθέντων καταστροφὰς καὶ ἐρημίας, ἀνευ νέας τινὸς βελτίονος καὶ διαρκεστέρως ἀνοικοδομήσεως, ἀλλ' ἦσαν κατ' οὐσίαν καὶ τελικὸν σκοπὸν ἐπέκτασις, μεταφύτευσις καὶ μετέγχυσις τῶν Ἑλληνικῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Αἱ ἀνιδρυθεῖσαι ἐκεῖ μεγαλοπόλεις, εἴτε ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, εἴτε ὑπὸ τῶν διαδόχων του, τὰ συστηθέντα παντοῦ Σχολεῖα, καὶ ἰδίως τὸ τῆς Περγάμου, καὶ τὰ πολυειδῆ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησεν ὁ νεοπλατωνισμὸς καὶ τόσαι ἕτεραι φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, ἐφωτίσθησαν πολλοὶ τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, διεκρίθησαν τόσοι διάσημοι ἄνδρες καὶ μᾶς ἐκληροδότησαν τόσα σοφὰ συγγράμματα, εἶναι μαρτύρια ἀδιφιλονείκητα τῆς μετα-

δοτικῆς φύσεως καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρος τοῦ εἰσβαλόντος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἠθικὴ οὕτως εἰπεῖν αὐτὴ ἐν τῇ Ἀσίᾳ εἰσβολὴ καὶ Ἑλληνικὴ ἐπικράτησις, παρεσκεύασε καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, εἰς ὃ ἐμελλε νὰ κατέλθῃ τὸ οὐράνιον φῶς, τὸ φωτίσαν πάντα ἄνθρωπον καὶ δημιουργήσαν τὸν νέον χριστιανικὸν κόσμον.

Πλὴν ἐπεφυλάττετο διὰ τὸ προνομιοῦχον καὶ κλασικὸν ἡμέτερον ἔθνος, καὶ ἕτερον δριμύτερον καὶ καιριώτερον τραῦμα ἀπὸ τοῦ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἤγγιζεν ὁ καιρὸς καὶ ἐσήμαινεν ἡ ὥρα τῆς ὑπὸ ἀλλοτρίου ἔθνους διαρπαγῆς τῆς χώρας του καὶ ἀπωλείας τῆς ἀνεξαρτησίας του. Οἱ τὴν κοσμοκρατορίαν ἐπιδιώκοντες Ῥωμαῖοι, παρατηροῦντες ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς τὸν διαμελισμὸν του, καὶ τὴν ὑπὸ πολυχρονίων σπαραγμῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων ἐξασθένησιν καὶ ἀπαυδῆσίν του, τὸ ἐπλησίασαν μὲν κατ' ἀρχὰς ὡς φίλοι καὶ σύμμαχοι, καθὼς πάντοτε πολιτεύονται οἱ μεγάλοι καὶ ἰσχυροὶ μὲ τοὺς μικροὺς καὶ ἀδυνάτους· ἔπειτα μεταχειριζόμενοι πότε μὲν τὴν ἀλωπεκὴν, πότε δὲ τὴν λεοντήν, τὸ παρεσκεύαζον τρῶπον τινα διὰ τὴν νέαν τύχην του, ἕως οὗ τέλος ἀποβαλόντες τὸ διπλοῦν προσωπεῖον, εἰσεπήδησαν καὶ ἀναφανδὸν ἐντὸς τῆς χώρας του, κατεδέσπωσαν αὐτὸ βαθμηδόν, καὶ καταστρέψαντες πάσας τὰς ἐλευθερίας του, τὸ ἀνεκήρυξαν καὶ Ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν. Ἡ ἀνακήρυξις αὐτὴ διαγράψασα αὐτὸ ἐκ τῆς χορείας τῶν ζώντων καὶ ἀνεξαρτήτων ἐθνῶν, τὸ ἀνέγραψε πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ θάνατον καὶ τὸν σφετερισμὸν τῆς χώρας του, ἀνεγειρόμενον ὡς ἄλλος Ἄντατος καὶ ἐκδικούμενον μὲ τρῶπον εὐγενῆ, μεγαλόψυχον καὶ ἴδιον τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτή-

ρός του, άντεκατέκτησε και εκείνο τούς ήμιβαρβάρους κατακτητάς του διά τής μετεγγύσεως τών φώτων και του πολιτισμού του έν τή άπολιτεύτω χώρα των. « *Groecia capta, ferum victorem cepit, et artes intulit agresti latio.* » Ούτως έγραφεν ό Όράτιος εις τινα πρός τόν Αύγουστον επιστολήν του. Ό Έλληνισμός λοιπόν και τετραυματισμένος έν τή έλευθερία του, και διαγεγραμμένος έν τή πολιτική ύπάρξει του, διετήρει πάντοτε ζωηρόν τό πάθος και τόν έρωτα τής φιλομουσίας του, και δρώσαν τήν άγαθοποιόν και εκπολιτιστικήν άποστολήν του, διότι ευαγγελικώς έμόρφωνε και εξευγένιζε τούς έχθρους και κατακτητάς του.

Τά φιλόανθρωπα και διακριτικά ταύτα προσόντα, διετήρησεν επίσης, μάάλιστα ενίσχυσε και έν τή χριστιανική μεταπλάσει του, και τή Ρωμαϊκή συγκράσει του έν τή Βυζαντινή αυτοκρατορία. Ό μεσαιών ουτός τής Ανατολής, μ' όσα και άν λέγωσιν οι κακώς αυτόν μελετώντες και χειρόν εκτιμώντες, έχρημάτισεν ένεκα του Έλληνισμού, έστω και παρακμάζοντος και κεκραμένου, μάλλον γόνιμος και ώφέλιμος από τόν μεσαιώνα τής Δύσεως. Είχε μόν πλείστα όσα έλαττώματα, άδιαχώριστα εκ τής εποχής, τής πτώσεως τών φώτων, τής διαβάσεως και λεηλασίας πολλών αγρίων στιφών, του άνωμάλου πολιτικού οργανισμού του, και ιδίως τών συνεχών μετά βαρβάρων σχέσεών του, ένεκα τών όποίων συνέβη και εις αυτόν ό,τι έλεγεν ό Τυνδάρεως πρός τόν επανελθόντα εκ τής Τρωάδος Μενέλαον.

« Βεβαρβάρωσαι χρόνιος ών έν βαρβάρους. »

Πλήν ούτε άμοιρος εκ πολλών και άγαθών πλεονεκτημάτων ήτον, ούτε έν τώ Έλληνικώ στοιχείω

του απώλεσε τήν αρχαίαν και ιδιάζουσαν άποστολήν του, διότι ό διά του χριστιανισμού αναμορφωθείς νέος κόσμος, είναι έργον και προϊόν άνατολικού φωτός, και ούσιωδώς δημιουργία του Βυζαντινού Έλληνισμού. έντευθεν ώς από κέντρον εις περιφέρεια, άνεβρίπισθησαν αι πρώται φωτοβόλοι λαμπάδες του νέου θρησκευματος, αναγορευθέντος τό πρώτον επικρατεστέρου, και συνεδρεύσαντος έν τώ κράτει μετά τής κοσμικής εξουσίας.

Τά πολυχρόνια και αίματοβαφή τούτου πρακτικά, αι επίσημοι και σοφαι συζητήσεις, τά στερεωθέντα δόγματα, αι διακρατηθείσαι παραδόσεις, οι ψηφισθέντες υπό τόσων άγίων Συνόδων κανόνες και ό περιβάλλον τά πάντα ιεροπρεπής χαρακτήρ, έν τώ Βυζαντινώ Έλληνισμώ, μ' όσην και άν είχον έριστικήν σχολαστικότητα, έλαβον άληθή σύστασιν, πλήρη σωματοποίησην και τύπον γενικότητας παρά τών εκεί εκ διαλειμμάτων συνερχομένων πρώτων θεοπνεύστων φωστήρων τής του Χριστού Έκκλησίας. Αυτά ταύτα τά θεσπέσια έργα μετά τής Παλαιάς και Νέας Διαθήκης, είναι και θέλουν είσθαι πάντοτε τά ιερά κείμενα, και ή περιβολή και ενσάρκωσις έν γένει τών ήθών και εθίμων όλου του νέου χριστιανικού κόσμου.

Πλήν φεϋ! φαίνεται δυστυχώς ότι ήσαν και οι τελευταίοι σπινθήρες του άνέκαθεν εκπολιτιστικού προορισμού του ήμετέρου έθνους, κληροδοτηθέντες και άποσβεσθέντες εις τόν Βυζαντινόν Έλληνισμόν ήσαν ώς αι άπαστράπτουσαι και χρυσοφαιεις δύνοντας έν μέσση διαφανών νεφελών έρυθρόχρου ήλίου ακτίνες, αιτινες εκτεινόμεναι ξιφηδόν και δίκην όστράκου επί του ούρανίου θόλου, εξαφανίζονται μετ' όλίγον, κατακαλυπτόμεναι από τά πυκνά και ζοφερά σκότη μα-

κράς καὶ βαθείας νυκτός, διότι τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ ἀγρία Τουρκικὴ κατάκτησις καταλύουσα τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐκάλυψε μὲ πένθιμον καὶ μελανὸν κρήδεμνον, καὶ κατέστησεν οὕτως εἰπεῖν ἀναύγητον ἅπαντα τὸν ἀνατολικὸν ὀρίζοντα. Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀμαυρωτικὸν καὶ Πλουτώνειον σκότος, διεδέξατο τὸ λαμπρὸν καὶ ζεῖδωρον φῶς τῆς ἡμέρας. Ὁ Ἑλληνισμὸς κατεβλήθη ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐστία καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του ἀνιδρύθη ὁ αἰμοδαφῆς θρόνος τοῦ ἀλλοθρησκικοῦ καὶ βαρβάρου δεσπότη του. Καὶ ὁμως τίς ἤθελέ ποτε τὸ φαντασθῆ; — Καὶ ἐν αὐτῇ εἰσέτε τῇ ἀγωνίᾳ καὶ τῇ ὑποδουλώσει του, λείψανά τινα διαφυγόντα τὴν θηριωδίαν τοῦ αἰμοδόρου κατακτητοῦ, καὶ διασωθέντα εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην, συνετέλεσαν, ὡς ψυχία πεσόντα ἐκ πλουσίας καὶ πολυτελοῦς τραπέζης, νὰ διαθρέψωσι καὶ νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὴν νεκρὰν τότε καὶ ἐκεῖ πολιτείαν τῶν γραμμάτων· συνάμα δὲ νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τοῦ ἀνεξιτήλου τῆς ἐκπολιτιστικῆς τάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι καὶ νεκρὸς ἔτι μεταδίδει τὸ φωσφορικὸν φῶς του, καὶ μικρὸν τι αὐτοῦ λείψανον στίλβει πάντοτε, ὡς ὁ διαμελιζόμενος ἀδάμας διαλάμπει καὶ εἰς τὰ λεπτότατα αὐτοῦ τεμάχια.

Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐθυπαρξία, ἡ πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν, καὶ ἡ ὑψηλὴ ἀποστολὴ του, ἐξέπνευσαν, δὲν ὑπάρχουν πλέον, κατεστράφησαν ἐντελῶς ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως, τὰ ἐρείπια τῆς καταστροφῆς του κατέστησαν νέα Ἱεροσόλυμα τῶν ἐθνῶν, εἰς δὲ τὴν ἄλλοτε ἐν ἐλευθερίᾳ πολυθόρυβον καὶ ἐν παιδείᾳ πολυάσχολον αὐτοῦ χώραν, ἐντάφειος πλέον παντοῦ ἐπικρατεῖ σιγὴ, ἡ κωφὴ καὶ πένθιμος βοή, ὡς

ἀπολήγουσα ἤχῳ μεμακρυσμένων Ὁρήνων. Ἡ ἐνσκήψασα ὁμως μεγάλη καὶ γενικὴ αὕτη συμφορὰ, εἶναι ἄνευ τινός ἐλπίδος; Ἡ παντοῦ ἐπεκταθεῖσα βαρβαρικὴ αὕτη πλημμύρα, εἶναι ἄνευ κιβωτοῦ σωτηρίας; Εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀθεράπευτος ὡς ὁ θάνατος, ἀκαταμάχητος καὶ αἰωνία ὡς ὁ ἄδης; — Τότε λοιπὸν τετέλεσται! Χαιρέτω πλέον καὶ ὁ νόμος τῆς ἀναβιώσεως! Πᾶσα περὶ αὐτοῦ ἔρευνα ἀποβαίνει ματαία καὶ ἀνωφελής, διότι ἐν τῷ τάφῳ οὔτε ὑπάρχει, οὔτε ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ ζωὴ· οὕτω λέγει καὶ ἡ Γραφή ἐν τῷ τραγικῷ τῷ Ἰώβ δράματι « Ἐὰν ἄνθρωπος καταβῆ εἰς ἄδην, οὐκ ἔτι μὴ ἀναβῆ, οὐδ' οὐ μὴ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, οὐδ' οὐ μὴ ἐπιγνῶ αὐτὸν ἔτι ὁ τόπος αὐτοῦ. »

Ἄπαγε! Ἡ ἐκ τῶν ζώντων ἤδη ἐθνῶν διαγραφὴ καὶ ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν εἶναι ἀπόγνωσις, δὲν εἶναι θάνατος, δὲν εἶναι ἄδης· εἶναι βαρὺς καὶ διαρκὴς χειμὼν, τοῦ ὁποίου τὸ δριμύ ψύχος καὶ ὁ παγετὸς κατενάρκωσαν τὰ ἄλλοτε σφριγῶντα μέλη του· εἶναι σφοδρὰ καταιγίς, ἣτις φυγαδεύει τοὺς ἱέρακας εἰς τὰς ὀπὰς τῶν βράχων καὶ τοὺς λέοντας εἰς τὰ ὑπόγεια σπήλαια ἢ τὰ πυκνὰ δάση· εἶναι τέλος πανεθνῆς καὶ πολυετῆς κατακλυσμὸς, ἐξ οὗ ἀπεπνίγη μὲν πᾶσα φωνὴ καὶ κίνησις, πλὴν διεσώθη ἀφανῆς καὶ ὑποβρύχιος, οὕτως εἰπεῖν, ἡ κιβωτὸς τῆς μελλούσης σωτηρίας του. Ἀλλὰ καὶ ὁ δριμύς χειμὼν, καὶ ἡ φοβερὰ καταιγίς, καὶ ὁ μέγας κατακλυσμὸς, διαδέχονται ὑπὸ μειδιῶντος ἕαρος, μακρᾶς νηνεμίας καὶ γενικῆς ἀμπότews.

Ἐν τούτοις ὑπὸ τὸ βάρος τοιούτων ἀνατροπῶν καὶ τοιαύτης ἠθικῆς καταστάσεως, διεσώζετο ἀπαράτηρητος ὁ Ἑλληνισμὸς μόλις ἀναπνέων καὶ ἀναδευό-

μενος, ἐγκυμονεῖτο καὶ παρεσκευάζετο τὸ μέλλον του ὡς διὰ χημικῆς τινος ἢ μᾶλλον φυτικῆς ἐργασίας, καὶ συνεχινεῖτο κάποτε σπασμωδικῶς ἐν τῇ ναρκώσει του, ὡς διὰ τὴν προδηλώσῃ τὸν τρόπον τινὰ τῆν μυστηριώδη δύναμιν, ἣτις τὸν ὠθοῦσε πρὸς τὴν ἀναβίωσίν του. Πλὴν τίνι τρόπῳ ἢ ὅσον ἀπόκρυφος, ἄλλο τόσον πραγματικὴ αὐτῆ δύναμις, ἢ μᾶλλον ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος ἐνεργοῦσεν ἐν τῇ φύσει του πρὸς ζωογένησιν, ἐνίσχυσιν καὶ ἀνεγερσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Πολλὰ καὶ ποικίλα ἦσαν τὰ ἀναβιωτικὰ κέντρα τῆς ἐπιδράσεώς του. Αἱ πανάρχαιοι παραδόσεις τῆς προνομιοῦχου καταγωγῆς του, καὶ αἱ πολυειδεῖς ἀναμνήσεις τῆς προγονικῆς εὐκλείας· τὰ ἐπὶ τῶν χειρῶν του συνεχῶς φερόμενα καὶ ἀναδιφιζόμενα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας σοφίας του, καὶ τὰ ἐντὸς τῶν ποδῶν του διακείμενα τεμάχια τῆς ἀμιμήτου καλλιτεχνίας του· τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἔζη κεκυφῶς καὶ περιφρονημένος ὡς Εἰλωσ, ἐνῶ ὁ βάρβαρος δεσπότης του ἐβεβήλωνεν αὐτὰ ὑπερηφάνως καὶ ἐμόλυνε πολλάκις μὲ ἀθῶον αἷμα· αἱ εἰς πλεῖστα κέντρα ἀνεγερθεῖσαι σοφαὶ Σχολαὶ καὶ αἱ τῆς ἐκκλησίας του ἱεραὶ διδασκαλῖαι· ἢ ἐπὶ τῶν ἀβάτων καὶ ἱστορικῶν ὁρέων του καταφυγοῦσα γυμνόπους μὲν καὶ χαμεύνης ἐλευθερία, πλὴν πάντοτε τυραννομάχος καὶ ἡρωικὴ ὡς ἡ ἀρχαία· αἱ νεώτεραι παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις τῆς χριστιανικῆς ἀναμορφώσεώς του, ἢ ἐν αὐταῖς ἀκράδαντος πίστις του καὶ ἡ δι' αὐτῶν συνέχεια τῆς καλλιφώνου γλώσσης του· καὶ τὸ θάρρος τέλος καὶ ἡ πεποίθησις, ἅτινα ἐκ τούτων ἠρύετο, ὡς ἀπὸ θείας καὶ ἀλανθάσου προφητείας, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν γένος θάλει ποτὲ ἀνεγερθῆ, καὶ ὅτι τὰ ἀδίκως κατακτηθέντα καὶ δεσποζόμενα αὐτοῦ μέρη,

« Πάλαι μὲ χρόνους μὲ καιροῦς,
» Πάλαι ἴδικάτου εἶναι. »

ἰδοῦ ἐν κεφαλαίῳ τὰ κυριώτερα κέντρα καὶ οἱ ἰσχυρότεροι μοχλοὶ, δι' ὧν ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς ἀναβιώσεως ἐπέδραττε, κατὰ τὴν διάρκειαν τεσσάρων σχεδὸν ἑκατονταστηρίδων ἐπὶ τῶν καρδιῶν καὶ τῶν πνευμάτων τοῦ ὑποτελοῦς Ἑλληνισμοῦ. Δι' αὐτῶν ζωογονούμενος, ἐτρέφετο καὶ ἔζη ἐν τῇ δυστυχίᾳ του, ἐπαρὰμουθεῖτο καὶ εὐελπίζετο ἐν τῇ διασπορᾷ του, ὑπέμενε καὶ ἐνίσχυετο ἐν τῇ ὑβριστικῇ ταπεινώσει του, ἀντεῖχε καὶ ἐνεκαρτέρει ἐν τῷ ὠμῷ καταδιωγμῷ του, καὶ φρυάττων ὑπὸ τὰς ἀλύσεις του, ἢ ὑποκαίόμενος ὡς ἡφαίστειον, ἐκρηγνύετο κάποτε ὑπὸ τῆς πληθώρας τοῦ πυρὸς καὶ εἰς μικροὺς κρατήρας, ἕως οὗ τέλος ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου, ἐπῆλθε καὶ ἡ μεγάλη καὶ γενικὴ ἐκρηξις. Αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως ὄρμη στιγμαία⁵ ἐξάψεως, ἢ ἀταξία καὶ ταραχὴ διηρηθισμένης φαντασίας· ἦτον ἀπεναντίας προῖον πολυχρονίου καὶ ἀφανοῦς ἐπεξεργασίας· ἦτο βαθεῖα μελέτη μεμετρημένης διανοίας· ἦτο ἐν συντόμῳ ὁ τελευταῖος λόγος (ultima ratio) μεγάλου συμβάντος, προπαρασκευασθέντος εἰς τὰ μύχια τῶν καρδιῶν ἐν τῇ σειρᾷ πολλῶν δουλικῶν αἰώνων. Ἡ τοῦ 1821 ἐπανάστασις δὲν ἦτο πρόβλημα, δὲν ἦτο δρᾶμα· ἦτο λύσις προβλήματος, καὶ ἔξοδος καὶ μέχρι τινὸς καταστροφὴ δράματος. Ἦτο ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης λυόμενος, ὅπως ἐκ νέου μετὰ δώσῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τὸν λοιπὸν κόσμον.

Αὕτη ὡς ὁ νόμος ὅστις τὴν παρήγαγεν, ἔχουσα ἀνάγκην ἰδίων ὀργάνων, ὅπως τελέσῃ βλαμμηδὸν τὰς ἀπαιτούμενας ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς φύσεως τοιούτων ἔργων προπαρασκευᾶς, ἐξέλεξεν αὐτὰ ἄσσημα, ὡς διὰ τὴν ἀπομακρύνῃ ἴσως ἐκ τῶν μυστηρι-

ωδῶν ἐνεργειῶν τῆς καὶ τὴν ἀπλὴν ὑπόνοιαν. Περὶ τὸ 1815, λοιπὸν τρεῖς ἄγνωστοι σχεδὸν ἰδιῶται, ὁ Σκουφᾶς, ὁ Ξάνθος καὶ ὁ Δικαῖος, ὡς ἄλλοι Ζοροβάβελ, Ἐσδραὶ καὶ Νεεμίαι, διαφλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ θερμοῦ ἔρωτος τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἱεροῦ πυρός τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν θρησκείας, καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ τότε πρὸς διάχυσιν τῶν φώτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, συστηθέντος συλλόγου τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῶν Φιλομούσων, εἰς ὃν διὰ τῶν συστάσεων τοῦ Ι. Καποδιστρίου, ἀνεγράφετο καὶ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, συνεννοήθησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἔθηκαν τὰς πρώτας βάσεις τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα ἤδη πασιγνώστου Φιλικῆς Ἐταιρίας, ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ μικροῦ ὑπὸ αἰθάλην σπινθήρος τοσοῦτον ἐν διαστήματι ἐξ ἐτῶν, ἀνεζωπυρώθη καὶ ἐξηπλώθη ἐθνικὸν πῦρ, ὡς περὶ τὸ 1821, ἐπήνεγκε καὶ τὴν γενικὴν ἐθνοσωτήριον ἔκρηξιν, καὶ ἀνέφλεξεν ἐν ξηρᾷ καὶ ἐν θαλάσῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην πυρκαϊάν, ἣτις διαρκέσασα ὀλόκληρον σχεδὸν ἑπταετίαν, κατέκαυσεν ἐπὶ τέλους, τὴ συμπράξει καὶ τῆς φιλελληνικοῦ χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἐν τῶν σκελῶν τοῦ ὄλωτος σαθροῦ καὶ ὑπὸ ἀνθρωπίνων ὀλοκαυτωμάτων λατρευομένου εἰδώλου τῆς ἡμισελήνου, καὶ ἀνίδρυσεν ἀντ' αὐτοῦ στερεᾶν τὴν σταυροφόρον καὶ ἐλευθεριόπαροχον σημαίαν τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐνθα ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔθηκε τὸ πρῶτον τὴν εἶδραν τῆς ἢ κλασικῆ σοφίας, καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀναμορφώσει, ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐκήρυξε πρῶτος τὸ νέον ἀληθὲς θρησκευμα. Ἴσως ἐντεῦθεν, ἀν ὁ θεὸς εὐδοκήσῃ, καὶ ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, ἀξιονόμος τῆς εὐνοίας του, ἀναδειχθῇ καὶ κατὰ πάντα ἀξίος γόνος τῶν εὐκλεῶν προγόνων του, ἀνιδρύσῃ ποτὲ καὶ ἐξαπλώσῃ τὸ ἱερόν αὐτοῦ λάβαρον καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀρχαίας χώρας του.

Ἴδοὺ ἐν τούτοις ὅποσον μέγα καὶ θαυμάσιον γεγονός ἐξήλθεν ἐκ τῆς συλλήψεως καὶ ἐνεργείας τριῶν ἐν ἀρχῇ μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ὀργάνων! Πλὴν ὡς εἶπε καὶ τὸ σκεῦος αὐτὸ τῆς ἐκλογῆς, ὁ κορυφαῖος τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος. « Τὰ μωρὰ καὶ ἀσθενῆ τοῦ » κόσμου τούτου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα τὰ σοφὰ » καὶ ἰσχυρὰ κατασχύνῃ, » διότι εἰς τοιοῦτον ἔργον καὶ εἰς τοιοῦτον ἀγῶνα, ἦτο βεβαίως συνεπίκουρος καὶ ἡ θεία δύναμις. « Ἡ θεία πρόνοια, ἔγραφε τὴν 6 » Ὀκτωβρίου 1830 πρὸς τὸν ἐν Γενεύῃ Κ. Κροῦδον » ὁ μεγαλεπίβολος ἀνὴρ ὅστις πρῶτος ἐκλήθη νὰ » διευθύνῃ τὰς τύχας τοῦ ἀναγεννηθέντος ἔθνους, δὲν » ἔκαμεν ἐπὶ ματαίῳ πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος » θαύματα. Ἀφοῦ διέθηκεν ἵνα τὸ ἔθνος τοῦτο ἀνα- » κύψῃ ἐκ τοῦ τάφου, καὶ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του ἐν » τοῖς ἐλευθερίοις καὶ αὐτονόμοις ἔθνεσιν, ἢ αἰωνία » διαθήκη πρέπει νὰ πληρωθῇ, καὶ θέλει πληρωθῇ ἐκ » τῆς συνδρομῆς καὶ τῶν ἐναντιωτάτων φαινομένων » περιστάσεων. Ταύτην τὴν ἀδιάσειστον πεποίθησιν » ἔχω ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τῆς σήμερον, λαβοῦσαν » ἐν τῇ συνειδήσει μου καὶ ἐκ τῶν γεγονότων βαθυ- » τέραν τὴν ρίζωσιν· ἐξ αὐτῆς δὲ ἐνισχυόμενος οὐ » μόνον δὲν ἠττώμαι ἀπὸ τὰ προσκόμματα, ὅσα ἀ- » παντῶ εἰς πᾶν βῆμα καὶ εἰς οἰανδήποτε ὑπόθεσιν, » μεγάλην ἢ μικράν, ἐσωτερικὴν ἢ ἐξωτερικὴν, ἀλλ' » ἀπεναντίας ἐμψυχούμαι μᾶλλον εἰς τὰς ἐλπίδας καὶ » τοὺς ἀγῶνάς μου (Ἰωάνν. Καποδιστρίου). »

Τῶνόντι καὶ τί δὲν κατορθώνει ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ὁ πατριωτισμὸς! Ὑπὸ τὴν σταθερὰν, τὴν ἀφιλοκερδῆ, τὴν ὀμόθυμον καὶ ἀνδρικὴν τούτων ἐπίδρασιν, κατορθοῦνται ἢ μᾶλλον δημιουργοῦνται, καὶ ὅσα ἀπὸ τοὺς δυσπίστους, τοὺς ἀπέλπιδας, καὶ ἀφιλοπάτριδας

θεωροῦνται ὡς ἀνέφικτα, ἰδανικὰ, φαντασιώδη, ἐνόπνια, ῥεμβασμοὶ καὶ οὐτοπίαι. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐμπνευσις αὐτῆς, δὲν ἦτον οὔτε εἶναι ἀλλότριος νεωτερισμὸς ἢ χυδαϊσμὸς εἰς τὸν νέον Ἑλληνα· ἦτον ἰδία αὐτοῦ ἀρχαιότης καὶ εὐγένεια, μάλιστα ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν εὐγενειῶν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τὸ περιούσιον ἔθνος τῶν Ἑβραίων. Τὴν εἶδομεν εἰς τοῦτο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν πληγῶν καὶ τῆς σφαγῆς τῶν πρωτοτόκων τῆς Αἰγύπτου, καὶ πλανωμένην ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν τροπαιοφόρον, νὰ ἐγκατασταθῇ στερεὰ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων τῆς. Ὡσαύτως παρετηρήσαμεν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐξέλθῃ ἡρώϊκῃ ἐκ τῶν μυχῶν τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τῶν πεδιάδων τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, φιλοσοφοῦσαν δὲ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, τῷ Λυκείῳ καὶ τῇ Στοᾷ, δρῶσαν ἐν τῷ Θεάτρῳ, ἀποπέμπουσαν φλόγας πυρός ἐκ τῆς Ἡνυκὸς καὶ διατρέχουσαν τέλος διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων τῆς Ἀσίας τε Εὐρώπην καὶ Ἀφρικὴν, ν' ἀνιδρύσῃ παντοῦ τὸ θριαμβευτικὸν κράτος τῆς. Ἴδου τὰ πανάρχαια γενέθλια τῆς καὶ αἱ λαμπραὶ ἀναμνήσεις τῆς, ἰδοὺ αἱ ἀνεξάλειπτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀθάνατα παράσημα, ἐξ ὧν θερμαινόμενοι καὶ ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς δουλείας οἱ γενναῖοι αὐτῆς γόνοι, ἀνωρθώθησαν δαφνοστεφεῖς διὰ τῆς συνθλάσεως τῶν ἀλύσεων των ἐπὶ τῆς χώρας τῶν προγόνων των. Πλὴν ἡ ἀνόρθωσις αὕτη τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ τὸ ἕτερον τοῦτο τῆς νέας ἱστορίας γεγονός, ἀρκεῖ πλέον νὰ καταδείξῃ ἀδιαφιλονεικῆτως τὴν ὑπαρξίν τοῦ νόμου τῆς ἀναβιώσεως ἐν τῇ ἱστοριονομικῇ πορείᾳ τῶν ἐθνῶν; Ἐπιβεβαίωσι τὴν ἐπ' ἀορίστῳ μυστηριώδη ἐνέργειαν, καὶ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ σκοπιμὸν ἐμφάνισιν τοιοῦτου νόμου; Καθησυχάζει τὴν

συνείδησιν, πληροῖ τὴν διάνοιαν, ἐξαλείφει πάντα δισταγμὸν;

Τὸ μέγα καὶ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα, εἶναι πλέον καθ' ἡμᾶς ἱστοριονομικῶς λελυμένον, δὲν ἐπίδεχεται ἀμφισβήτησιν, διότι δύο τοιαῦτα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου γεγονότα διαφορῶν ἐποχῶν καὶ ἐθνικοτήτων, ἀφανῶς μὲν πλὴν κανονικῶς ἐπιτελεσθέντα, καταδεικνύουν σαφῶς, ὅτι ἡ ἀναβίωσις τῶν ἐθνῶν, ὡς ὑποκρύπτουσα μάλιστα ἐν ἑαυτῇ γενικόν, κοσμοσωτήριον, θεῖον σκοπὸν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν μετεωρολογικὸν φαινόμενον, δὲν εἶναι ἀνωμαλία ἢ ψευδογραφία καὶ τερατοτοκία ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει, ὡς τοιοῦτου εἶδους φαινόμενα παρουσιάζονται ἐν τῇ φυσικῇ, ἀλλ' εἶναι γεγονός βραδυτέλεστον μὲν, ὡς προώριεται εἰς τὰς ἀνεξιχνιάστους βουλὰς τῆς Θεῆς Προνοίας, καὶ ὡς οὕτω βραδέως τελοῦνται πάντα τὰ μεγάλα καὶ καταπληκτικὰ γεγονότα, πλὴν ὁμαλῶν, βέβαιον, σταθερὸν καὶ ἴδιον ἐν τῇ πορείᾳ τῶν ἐθνῶν καὶ τῇ σειρᾷ τῶν αἰώνων. Ἐὰν ὁμως ἐν τῇ ὑπάρξει τοῦ ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι πλέον ἀναντίρρητος, εἶναι ἄρα γε ἤδη τοιοῦτος καὶ ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ ὑψηλοῦ καὶ φιλανθρώπου σκοποῦ του, ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀναγεννηθὲν ἔθνος; — Τὸ ἐπίσης σπουδαιότατον καὶ πρακτικώτατον τοῦτο ζήτημα, ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους πορείας, εἶναι, ὀφείλομεν ἀπροκαλύπτως νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, εἰσέτι ἄλυτον, καὶ τοι φρονοῦμεν ὅτι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀναβιωτικοῦ νόμου, ἐνυπάρχει καὶ ὁ μέγας καὶ εὐεργετικὸς αὐτοῦ σκοπός. Τίς δὲ εἶναι οὗτος; — Οἷος ἦτο καὶ ὁ ἀνέκαθεν ἰδιῶζων προορισμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σκοπὸς ἀναμορφωτικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς, διάφορος ἀπὸ τὸν

τοῦ Ἑβραϊσμοῦ, ὅστις ἦτον ὄλως θρησκευτικὸς.

Ἄλλ' ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, ἐκτὸς τῶν πλείστων ἐξωτερικῶν προσκομμάτων ἅτινα περιφράττουν καὶ βραδύνουν τὴν πορείαν του, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀτυχῆ Ὀκτωβριανὴν μεταπολίτευσιν, εὐρίσκειται εἰσέτι καὶ εἰς τὸν ὄρθρον οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἐθνικοῦ βίου του. Καὶ τὰ ἔθνη ὅσα προώρισται νὰ ζήσωσιν, εἴτε πρωτότοκα, εἴτε δευτερότοκα εἶναι, ζοῦν Μαθουσσάλειον βίον, διότι τοιοῦτος ἀπαιτεῖται, ὅπως καὶ εἰς ἑαυτὰ ἀναπτυχθῶσι καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἐργασθῶσιν. Ὡς τὰ ἔτη εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον, οὕτως οἱ αἰῶνες διὰ τὰ ἔθνη. Συνήθως δὲ ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ των ἀναδεικνύουν τὴν ῥωμαλεότητα καὶ τὸν ἥρωϊσμόν των, οὕτω περὶ τὴν μεσημβρίαν ἢ περὶ τὴν δειλὴν τοῦ βίου των, ἐξηγοῦν τὴν ἀβρότητα τοῦ πολιτισμοῦ των, τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας των, τὴν ἀκμὴν τῆς νοιμοσύνης καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ πνεύματος εἰς πᾶν εἶδος ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν γνώσεων, δι' ὧν ἀνυψούμενα καὶ κλειζόμενα, ἐπιτελοῦν καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἰδίαν ἀποστολὴν των.

Ὁ νέος λοιπὸν Ἑλληνισμὸς εἰς τὸν ὄρθρον τοῦ βίου του διατελῶν, δὲν ἐδύνατο, οὔτε δύναται νὰ ᾔηται ἤδη καὶ εἰς τὴν μεσημβρίαν ἢ τὴν δειλὴν αὐτοῦ, οὔτε δικαιουταί τις νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀποχρῶσαν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ σκοποῦ τοῦ νόμου τῆς ἀναβιώσεώς του. Πρέπει νὰ ἀρεθῇ ἀνεπηρέαστος καὶ ἀνενόχλητος νὰ προχωρήσῃ καὶ προσεγγίσῃ τοῦλάχιστον εἰς τὴν μεσημβρίαν τοῦ βίου του, καὶ τότε νὰ κριθῇ μετὰ τινος βασιμότητος καὶ δικαιοσύνης ἀναλόγως τῶν προόδων του, καὶ οὐχὶ νὰ ἐλέγχηται ἢ νὰ καταδικάζεται ἐκ τῆς ἐνεστώσης αὐτοῦ καταστάσεως ἢ κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον διέρχον.

ται βραδέως καὶ ἀνωμάλως ὅλα τὰ ἀρτιγενῆ ἔθνη, καὶ μάλιστα ὅσα δυστυχῶς ἐξαρτῶνται ὑπὸ ἀλλοτριῶν ἢ δολιεύονται. Ἀπόκειται ὁμως καὶ εἰς αὐτὸν ν' ἀποβάλῃ πλέον τὰς κακὰς ἐξεις, καὶ τὰς ὁποίας νηπιωδῶς ἐναποθέτει εἰς ἀλλοτρίους ἐλπίδας, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἀποθαβρυντικὰ προοίμια τοῦ βίου του, καὶ ἀποβλέπων εἰς μόνας τὰς ἰδίας του δυνάμεις, νὰ σκέπτηται ὀρθότερον καὶ συνετώτερον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ βήματά του, νὰ πολιτεύηται μετὰ πλειοτέρας φιλοπατρίας καὶ αὐταπαρνήσεως, καὶ νὰ θέσῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐθνικοῦ βίου του καλὰς καὶ στερεὰς βάσεις, « εὖ σοι τὸ μέλλον ἐξεί, εἰ τὸ παρὸν εὖ τι » θεῖς », διότι ἐκ τούτου ἐξαρτᾶται, ἂν διαφύγῃ καὶ τοὺς περιστοιχοῦντας αὐτὸν κινδύνους, καὶ ἢ ἐκπλήρωσις τοῦ προορισμοῦ του, καὶ ἢ τιμὴ αὐτοῦ, καὶ ἢ εὐδαιμονία τῶν ἀπογόνων του, καθότι καὶ κατὰ τὸν Εὐριπίδην,

« Ὅταν δὲ κρηπίς μὴ καταβληθῇ γένους
» Ὁρθῶς, ἀνάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐγγόνους. »

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΥΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ.

(Σενέχ. ἰδὲ προηγούμε. Τευχ.)

Παραλείποντες τὴν ἀμεστον μετὰ τὴν θρησκευτικὴν τελετὴν σύστασιν τοῦ νομίμου γάμου, δι' οὗ τὰ δύο γένη, ὡς νέαι περιστεραι, συνέρχονται πρὸς κοινὴν συμβίωσιν καὶ κατασκευὴν φωλεᾶς, ὡς καὶ

τὰς πρώτας ἀμοιβαίας καὶ τρυφερὰς αὐτῶν ἐφέσεις, δι' ὧν ἡ φύσις ἐπιτελεῖ καὶ συνεχίζει τὸ ὑψηλὸν ἔργον τῆς τῶν ἀνθρώπων διαδοχικῆς δημιουργίας, ὡς κάμωμεν ἔναρξιν ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ἐκείνης καταστάσεως, εἰς ἣν καὶ ἐν κοινωνίᾳ προηγμένη, διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου πατριαρχικοῦ τύπου, ὅπου ἡ ἀπλότης, ἡ ἀθωότης καὶ ἡ ὁμόνοια ἦσαν τὸ παραδείσιον ἐντρύφημα, τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Εἰς ταύτην λοιπὸν ὁσάκις τύχῃσι τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἀγαθότητος ζεύγη, καθημένη ἡ γυνὴ παρὰ τῷ ἀνδρὶ ὡς ἄμπελος εὐθυνοῦσα, καὶ τὰ τέκνα κύκλῳ αὐτῶν ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν, συντέρονται καὶ συνευθυμοῦν ἐν εἰρηνικῇ ὁμηγύρει, ἡ λιτῇ τραπέζῃ ἐκ τῆς ἀπλῆς αὐτῶν συνδιαλέξεως, ἐνθα συνεχῶς περιηχοῦν ἀνταλλαττόμεναι καὶ αἱ σεβαστότεραι καὶ θελκτικώτεραι προσηγορίαι τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς, τῶν υἱῶν, τῶν θυγατέρων καὶ τῶν ἀδελφῶν.

Ἐνταῦθα, ὅταν ὑπὸ ἀτάκτων παθῶν δὲν παραφέρεται ἡ γλυκύτης τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, συνδυαζομένη μετὰ τῆς πραότητος τοῦ ἠθους καὶ τῆς φαιδροπροσώπου φιλοστοργίας, καὶ ἐκτυλίσσοισα τὸν ἀκένωτον ἠθικὸν αὐτῆς πλοῦτον, δράττει τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα διδάσκη ἀτημελῶς καὶ ἐνσταλάζῃ ἀνεπαισθήτως, εἰς τὰ ἀπαλὰ στέρνα τῶν τρυφερῶν αὐτῆς γόνων τὰ ὑγιῆ σπέρματα τῶν γονιμωτέρων ἀρετῶν καὶ ὠφελιμωτέρων γνώσεων, ἐξ ὧν διαφωτιζόμεναι καὶ διατυπούμεναι αἱ εὐπλαστοὶ ἐκεῖναι ψυχαί, ἀναπτύσσουσι βαθμηδὸν καὶ μεταδίδουσι ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, τὸν ἀνεκτίμητον ἐκεῖνον θησαυρὸν, ὃν ἀπειταμίευσαν ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἢ παραδοτικῶν καὶ ἠθικῶν διδαγμάτων καὶ συμβουλῶν τῆς πατρικῆς σοφίας, συνέσεως καὶ πείρας.

Ἰπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ἡ οἰκογενειακὴ ἐστία, εἶναι οὐ μόνον τὸ ἀρχαιότερον, ἀλλὰ καὶ τὸ σοφώτερον καὶ παιδαγωγικώτερον Σχολεῖον, ἐξ οὗ διὰ τοῦ ἀπλουστεροῦ τρόπου ἀρύεται ἡ ἀνθρωπότης ἐξ αὐτῆς τῆς νηπιότητός της, τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς χρηστοτέρας καὶ πατριωτικώτερας ἀγωγῆς, ἣτις ἀνδὲν ἐπηρεάζετο καὶ ἐνοθεύετο συνήθως ὑπὸ δύο ἐτέρων Σχολῶν, τῆς τῶν κακῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, καὶ τῆς τοῦ πρακτικοῦ διεφθαρμένου κόσμου, ἣθελε διατελῆ πάντοτε καὶ ἀγνωτέρα ἐν τῷ βίῳ της, καὶ πιστοτέρα ἐν τῇ τῶν ἐθνικῶν ἠθῶν παραστάσει της, καὶ εὐθυτέρα εἰς πάσας τὰς ἐνεργείας της.

Ἐν τῇ οἰκογενειακῇ Σχολῇ, διατηρεῖται καὶ παραδίδεται ἡ ἔμβιος ἀρχαιότης τῶν προγονικῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐν πολλοῖς ἀνακεφαλαίονουσι τὴν πατριον ἱστορίαν, διότι τὰ τέκνα παραλαμβάνουσι αὐτὰς ἐκ τοῦ στόματος τοῦ πατρὸς, ὅστις τὰς εἶχεν ἀκούσει παρὰ τῶν προγενεστέρων του. Ἐν αὐτῇ τὸ πρῶτον ἐπίσης ἐμπνέεται καὶ βαθμηδὸν ἀναπτύσσεται τῆς πατροπαραδότου θρησκείας τὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ στερεωτέρα βᾶσις τῆς ἠθικῆς τάξεως, διότι νυχθημερὸν ἐξωτερικεύεται καὶ ἀσκεῖται ἐν τῷ τῆς οἰκογενείας εὐκτηρίῳ τὸ ἀπὸ Θεοῦ ἀρχεσθαι καὶ εἰς Θεὸν καταπαύεσθαι, εἶναι τὸ κυριώτερον ἀξίωμα τοῦ πρακτικοῦ βίου, ὡς ἡ λατρεία τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τῆς παρεπομένης τῶν Ἁγίων του χορείας, εἶναι τὸ ἀνώτατον καθῆκον πάσης χρηστῆς καὶ εὐσεβοῦς οἰκογενείας. Ἐντὸς αὐτῆς ἰδρύεται ὁ ἱερός βωμὸς ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐγγαραγμένα καὶ περίξ αὐτοῦ σταθερῶς πανηγυρίζονται τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἀρχαῖα οἰκιακὰ ἔθιμα, κληροδότημα πολύτιμον προγονικῆς πε-

ριουσίας, συνδέον ἀναποσπάστως τὸ παρελθὸν μετὰ τοῦ ἐνεστῶτος.

Ἐν τῷ σεπτῷ ἐκείνῳ περιβόλῳ διδάσκονται τὸ πρῶτον, καὶ ἀσκοῦνται συνάμα ὡς ἐν γυμνασίῳ τὰ τὸν κοινωνικὸν βίον ἀφορῶντα καθήκοντα, ὡς καὶ τὰ συνάλληλα καὶ ἰδιαίτερα τῶν συμβιούντων· ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ἀμοιβαία τῶν συζύγων βοήθεια καὶ συνεργασία, πρὸς αὐξήσιν καὶ μεγαλείον τοῦ κοινοῦ οἴκου, καὶ πρὸς μίμησιν τῶν ἐξ αὐτοῦ μελλόντων νὰ ἐξέλθωσι νέων ἐσμῶν· τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς ὀφειλόμενον σέβας, τὸ ὅποιον εἶναι ἡ ἀνταύγεια τοῦ πρὸς τὸν Δημιουργόν τοῦ παντός προσφερομένου· τὸ ἐπίσης πρὸς τὴν πολιὰν ἡλικίαν καὶ ἐν γένει πρὸς τοὺς ὁμοίους μας ὀφειλόμενον, τὸ ὅποιον συνεχίζει καὶ ὑπομιμνήσκει τὰ ἕτερα· καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀνωτέρους ὑποταγὴ καὶ πειθαρχία, ἀρεταὶ ὕψιστα οἰκιακῆς ἁρμονίας καὶ προαγωγῆς συμφερόντων·

« Πειθαρχία γὰρ ἐστὶ τῆς εὐπραξίας

» Μήτηρ »

Ἐν τῷ ἀβεβήλῳ αὐτῷ σκηνώματι, ἐδρεύει ἀείποτε ἀμίαντος ἡ οἰκογενειακὴ τιμὴ, διαχρωματιζομένη ὑπὸ τοῦ ἐρυθήματος τῆς παρθενικῆς αἰδοῦς· ἐκ δὲ τῶν αὐστηρῶν αὐτῆς διδασκαλιῶν θηλάζεται καὶ ἡ χρηστολογία, σέμνωμα καὶ διάκοσμος πάσης ἡλικίας. Ἐκεῖ αὐτοφύεται ἡ ἀπλότης τοῦ ἤθους, καὶ ἡ φυσικότης τῶν τρόπων, ἅτινα ἐν τῇ ἀφελεί συμπεριφορᾷ των, παριστῶσι τι πρωτότυπον καὶ ἀνεπιτήδευτον, καταγοητεῦον καὶ πολλάκις ὑποδουλόνον τὰς ψυχὰς. Ἐκεῖ τὰ ὑπὸ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰσαγόμενα νέα χρῆστὰ ἤθη, διαπλάττονται κατὰ τὸν ἴδιον τύπον· ὅθεν καὶ ἐκάστη οἰκογένεια προσκτᾷ κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ τι ἐξαιρετικὸν καὶ ἀνόμοιον, τὸ

ὅποιον καὶ τὸ σύστημα καὶ τὸν φυσικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα διακρίνει. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον μυεῖται καὶ ἅπαν τὸ σύμπλεγμα τῶν ἀρετῶν ἐκείνων, ἐξ ὧν καταφαίνεται ἡ μᾶλλον ἐπιμελημένη καὶ τελειότερα μόρφωσις· ἡ ἀγνότης ἐν τοῖς διαλογισμοῖς, ἡ τάξις ἐν τῇ διαγωγῇ, ἡ οἰκονομία ἐν τῇ δαπάνῃ, ἡ ἐγκράτεια ἐν τῇ χρήσει τῶν ἡδονῶν, ἡ εἰλικρίνεια ἐν τῇ φιλίᾳ, καὶ ἡ μετὰ τῶν συγγενῶν ἀμοιβαία συμπάθεια καὶ ἀνοχή. Ἐκεῖ τέλος ἡ κωρωνὶς τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν, ἡ ἀγάπη, βλαστάνουσα ἐκ τοῦ φυσικοῦ φίλτρου, διατρεφομένη καὶ ἰσχυροποιουμένη ὑπὸ τῶν ἀκαμάτων πόνων καὶ ἀδιαλείπτων φροντίδων τῶν γεννητόρων, ἀσχολουμένων εἰς τὴν περίθαλψιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἰδίων τέκνων, καὶ ἄρδευομένη ὑπὸ τῆς γλυκειᾶς τούτων συναισθήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης, αὐξάνει ὡς δένδρον πελώριον καὶ εὐσχιόφυλλον, τοῦ ὁποίου οἱ μεγάλοι ἀκρέμονες ἐπεκτείνουν πανταχοῦ τὴν εὐεργετικὴν σκιάν των.

Πλὴν τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνδιαιτήμα, δὲν εἶναι μόνον διαμορφωτικὸν Σχολεῖον, καὶ γυμνάσιον ἀσκήσεως ἠθικῆς, Ὀρησκευτικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπλάσεως· δὲν κυοφορεῖ μόνον ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίας ἀρετὰς, εἶναι καὶ ἀπαραβίαστον ἄσυλον καὶ ἱερὸν ἄδυτον, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ὁποίου οἱ ἐνοικοῦντες, εὐρίσκουν ὡς ἐν ἀκυμάντῳ λιμένι ἡρεμίαν καὶ ἀνακούφισιν ἐκ τῶν ἐκτός πολυειδῶν καὶ πολλάκις τρικυμιοδῶν ἀσχολιῶν των. Αἱ γλυκύτεραι τῆς ψυχῆς ἐκχύσεις, τὰ ἡδονικώτερα τῆς καρδίας αἰσθήματα, καὶ τὰ μὴ ἐπιδεχόμενα τὴν κοινὴν διάδοσιν ἀπόρρητα, ἔχουν ἐν αὐτῷ ὡς ἐν τόπῳ ἀπροσίτῳ ἀμοιβαίαν διέξοδον καὶ ἀνταλλαγὴν. Ἄπασαι δὲ αἱ τοῦ βίου περιπέτειαι λαμβάνουν ἐντὸς αὐτοῦ, ἀναλόγως τῆς φύσεώς

των, τὴν προσήκουσαν καὶ ἐφικτὴν ἱκανοποίησιν· ἡ κούρασις θεραπεύεται ὑπὸ τῆς συναλλήλου μερίμνης· ἡ ἀσθένεια νοσηλεύεται ὑπὸ τοῦ θάλπου καὶ τῆς φιλοστοργίας· ἡ δυστυχία παραμυθίζεται ὑπὸ τῶν κοινῶν βοηθειῶν καὶ τῶν συνετῶν παραινέσεων· ἡ εὐτυχία μετριάζεται ἐν τῇ ἀγαλλιάσει τῆς ὑπὸ τῆς φρονήσεως ἐξ ἑνός, καὶ τῆς συστολῆς ἐξ ἑτέρου· ἡ ελευθερία τοῦ λόγου περιορίζεται, καὶ πᾶσα τυχὸν ἀναφουμένῃ ἔρις διαλύεται ὑπὸ τῆς ἀμερολήπτου πατρικῆς δικαιοσύνης· ὁ ἀνὴρ ἐν ἀνάγκῃ ἢ κοινῷ κινδύνῳ συμβουλεύεται μετὰ τῆς συνεύνου, καὶ αὐτὴ ἐνθαρρύνεται ὑπ' ἐκείνου· τὰ τέκνα ἐν πάσῃ νεανικῇ παρεκτροπῇ, καταφεύγουν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς γλυκείας συγκαταβάσεως, τῆς θερμῆς ἀντιλήψεως καὶ φιλοστοργίου τῶν γεννητόρων προστασίας, οἵτινες ἱκανοποιούμενοι ἐκ τῆς συντριβῆς καὶ διορθώσεως, ἀνταμείβονται καὶ ἐν τῷ γήρατι ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης ἐκείνων, καὶ περιποιῶνται ὑπὸ τῆς αὐτῆς προθυμίας καὶ συμπαθείας. Τὰ συνάλληλα ταῦτα εὐεργετήματα, ὡς καὶ πᾶν ἕτερον συγγενικὸν καὶ φιλανθρωπικὸν αἶσθημα, ἐν μόνῃ τῇ οἰκογενειακῇ ἐστὶν, ὡς ἄκις ἐν αὐτῇ δὲν εἰσδύει τὸ δηλητήριον τῆς διαφθορᾶς, δύνανται δεόντως ν' ἀναπτυχθῶσι, καὶ ἐντεῦθεν ἐν τῇ λοιπῇ κοινωνίᾳ νὰ μεταδοθῶσιν.

Ἄλλ' ὁποίας τὸ σεβαστὸν αὐτὸ ἄδυτον, δὲν διεγείρει καὶ εἰς τοὺς ἀπόντας ζῶηροτάτας καὶ θελξικαρδίους ἀναμνήσεις! Ὅποιον δὲν εἶναι ἰσχυρὸν πόθου κέντρον πρὸς τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν ἐν τῇ πατρίδι! Ὁ ἐν τῷ κόσμῳ πλανώμενος συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ τῆς σκιᾶς οὕτως εἰπεῖν τῶν οἰκείων του. Ἐν τῇ ἀναπόλησει αὐτῶν, ἀνακουφίζεται εἰς τὰς ὁδοιπορίας του, ἡδυτάτην αἰσθάνεται ἄγεσιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀσχολι-

ῶν του, ὡς καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀνησυχία του ἑωστού ἐπανίδη αὐτοὺς καὶ πατήσῃ τὸ πάτριον ἔδαφος, ἔχει τὴν ἀφατον ἡδονὴν τῆς. Εὐτυχεῖς καὶ τρισόλβιοι ὅσοι εἴτε ὑπὸ βίας, εἴτε ὑπὸ διαφθορᾶς, δὲν ἀπώλεσαν τὸ ἱερὸν αὐτῶν Τέμενος, ἀλλ' ἔζησαν καὶ ἀπεβίωσαν ἐν αὐτῷ, περιστοιχούμενοι ὑπὸ τῆς πίστεως τῆς συζύγου, τῆς ἀγάπης τῶν τέκνων, τῆς συμπαθείας τῶν συγγενῶν καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν συμπολιτῶν των! Οἱ τοιοῦτοι ἀπῆλθον καὶ ἐν τῷ βίῳ τὴν μακαριότητα τοῦ παραδείσου! Τοιαύτη ἐν μικρογραφίᾳ εἶναι καὶ ἡ ἐσωτερικῶς ἠθικὴ τῆς οἰκογενείας ἀνατομία. Σχολεῖον θρησκείας, ἠθικῆς, χρηστῆς ἀγωγῆς, ἐπιστήμης, τέχνης, βιομηχανίας, δικαιοσύνης καὶ ἀγνῶν καὶ ἡδονικῶν ἀπολαύσεων, ὡς εἶναι καὶ ἐν τῇ συστάσει τῆς μονᾶς ἢ στοιχείου, καὶ ἀνακεφαλαίωσις ἐν ταῦτῳ τῆς μεγάλης κοινωνίας.

Ἡ περιγραφή αὐτῆς δὲν εἶναι φαντασία, δὲν εἶναι ἰδανισμὸς, δὲν εἶναι ποιητικὸν εἰδύλλιον, εἶναι ἀπεναντίας ψυχρὰ σκέψις, πραγματικότης καὶ ἀντιγραφή τῆς φύσεως, καίτοι ὁ κληρὸς τῆς ἀποβαίνει πολλάκις λίαν βαρὺς καὶ πικρὸς! Ἄλλὰ καὶ ποία τέρψις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διαμένει λύπης ἀμέτοχος; — Ἠλὴν καὶ ἡ σύστασις, καὶ ἡ πρόοδος, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ πρώτου αὐτοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου κατὰστάσις, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, διότι ὅπου δὲν υποβόσκει τὸ μίasma τῆς κακοθείας, ἐκεῖ κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰ πάντα βαδίζουν συνωδᾶ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀνεπτύξαμεν φυσικὸν καὶ ὁμαλὸν τρόπον. Μόνα τὰ προκατελιημμένα πνεύματα, ἢ τὰ ἐν ἀκολασίᾳ βιοῦντα, ἢ τὰ τὸν μηδενισμὸν καὶ τὸ χάος τῶν ὄντων ἐπιδιώκοντα, δύνανται νὰ διαμφισθητήσωσι τοιαύτας πλέον ὁμολογουμένης ἀληθείας.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἡ οἰκογένεια ὡς ἀπεικονίσασιν αὐτήν, ὑπετίθετο ἰδανική, τί πρὸς τοῦτο ; — Ἦθελε τοῦλάχιστον χρησιμεύει ὡς ἐντελέστερος τύπος πρὸς ὃν ὀφείλομεν ν' ἀτενίζωμεν καὶ νὰ πλησιάζωμεν, διότι τότε μόνον καὶ αὐτὴ, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἰδίας σχηματιζομένη κοινωνία, ἤθελον ἀκολουθεῖ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν τελειοποίησιν ἀμφοτέρων. Ὁ ἰδανισμὸς ἐν ἀληθείᾳ καὶ ὠραιότητι προάγει καὶ ἐκπολιτίζει τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὡς ὁ ἰδανισμὸς ἐν ψεύδει καὶ δυσμορφίᾳ ἀποκτηνώνει καὶ ἀποβαρβαρώνει αὐτόν.

Κρίνομεν δὲ περιττόν ν' ἀντιστρέψωμεν ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα, ὅπως ἐρευνήσωμεν καὶ καταδείξωμεν τὰ ἀντίθετα καὶ δεινὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα ἤθελον προκύψει ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς οἰκογενείας ἢ τῆς ἀλλοίας αὐτῆς συστάσεως, ὡς καὶ τὰ ἐπαπειλούμενα ἐκ τῆς φανερᾶς ἢ κεκαλυμμένης διαφθορᾶς καὶ παραλυσίας, διότι ἐννοοῦνται οἰκοθεν, καὶ ἕκαστος δύναται κάλλιστα νὰ ὑπολογίσῃ αὐτὰ φρικώδη ὅμως εἶναι καὶ δυσειδέστατα ! Ἡ ἄμεσος τῶν δύο πρώτων περιπτώσεων συνέπεια, ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἀνατροπὴ καὶ διάλυσις τῆς κοινωνίας· ἡ θεὰ τῆς ἤθελε τότε περιστάνει ὡς ἔγγιστα τὴν θεὰν ἀνατραπέντων ὑπὸ τρομερῶν ὑποχθονίων κλονισμῶν μεγαλοπόλεων, ἐνθα μόνον τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομῶν καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῶν σκηνοῦντα καὶ μίγδην βιοῦντα παντοειδῆ ζῶα, ἤθελον καταμαρτυρεῖ τὴν ἄλλοτε ὑπαρξίν των. Ἡ δὲ τῆς φανερᾶς ἢ κεκαλυμμένης δηλητηριάσεως συνέπεια, ἤθελεν εἶσθαι ὁ χρόνιος μαρασμὸς τῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ θάνατος, διότι ἀφοῦ αἱ οἰκογένειαι συναπαρτίζουσι τὸ ἔθνος, ἔπεται ἀναγκάως, ὅτι, καταστρεφόμενων ἐκείνων ἠθικῶς, συγκαταστρέφεται

ἐπίσης καὶ αὐτό. Τοιοῦτος εἶναι ὁ φυσικὸς τῶν πραγμάτων σύνδεσμος ἢ νόμος, καὶ ἡ κοινὴ αὐτῶν τύχη.

Ἐκτὸς ὁμῶς τοῦ λόγου, ὅστις ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ ἰσχύϊ του καταπίθει πᾶσαν συνείδησιν, ἐπέρχεται συνεπίκουρος καὶ ἡ ἱστορία, ὅπως, ὡς προείπομεν, ἐτι μᾶλλον καὶ ἐκ περισσοῦ διαφωτισμὸς καὶ κυρώσις τὸ δυσάρεστον μὲν, πλὴν ἀληθέστατον τοῦτο πόρισμα. Μὲ τὴν ἱστορικὴν δὲ ταύτην διαβεβαίωσιν, ἦν παραφράζομεν καὶ συνοψίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα Ἰταλικῶν Πολιτειῶν τοῦ σοφοῦ καὶ κριτικωτάτου Σισμὸνδου (κεφ. CXXIV), θέλομεν δόσει καὶ πέρασ εἰς τὴν μικρὰν ταύτην πραγματείαν.

» Ἐνῶ κατὰ τὸν 13. αἰῶνα, λέγει ὁ ἐμβριθὴς αὐτὸς ἱστορικὸς, ἤρξατο ν' ἀναφαίνεται ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ νέος πολιτικὸς καὶ φιλολογικὸς κόσμος, ἐν μόνῃ τῇ Ἰταλικῇ χώρᾳ, ὅπου πρότερον καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ ἦτο τοσοῦτον ἐνεργητικὸς καὶ ἀκμαῖος, ἤρξατο τότε νὰ καταπίπτῃ καὶ παρακμάζῃ. Ἄγονος ἐν τῇ φιλολογίᾳ, δοῦλος ἐν τῇ πολιτικῇ· οὔτε ἀριστουργήματα διανοίας, οὔτε ἐλευθερία, οὔτε μεγαλεῖον, οὔτε δόξα ἀπέμενον εἰς αὐτὴν· νέκρωσις ἀπόλυτος ἐπεκράτει πανταχοῦ· ἀφιλοκαλία, ἀνουσιότης, ἀτονία καὶ στεῖρωσις ἐν τῇ φιλολογίᾳ· ἀδράνεια δὲ, ἔλλειψις πάσης ἀρετῆς, παντὸς ἐξόχου χαρακτῆρος καὶ πάσης ἀναμορφωτικῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πολιτικῇ. Πλείστα βεβαίως αἷτια συνετέλεσαν πρὸς κυοφορίαν αὐτῆς τῆς ἀπογνωστικῆς καταστάσεως, καὶ τοῦ γενικοῦ θανάτου· ἐν ὅμως μεταξὺ αὐτῶν, ἴσως τὸ σημαντικώτερον πάντων, καὶ τὸ ὀλεγώτερον παρατηρηθὲν, ἦτο καὶ ἡ πανταχοῦ ἠθικὴ τῆς οἰκογενείας ἀποσύνθεσις.»

» Εἶπομεν τὸ ὀλιγώτερον παρατηρηθὲν, διότι συνήθως ἡ ἱστορία δὲν ἀφηγεῖται πάσας τὰς κοινωνι-

κὰς συμφορὰς, ἀλλ' ὅσας κυρίως ἔχουν βαθμόν τινα μεγαλείου καὶ εὐγενείας, ἀξίων μνήμης καὶ μεταδόσεως, ἢ ὅσας ἔχουν πολιτικὸν χαρακτήρα καὶ κοινῶς δοκιμάζονται· πλὴν ἀποσιωπᾶ τὰς ἤττον θορυβώδεις καὶ ιδιωτικὰς, καὶ ἀνεξαρτήτους ἐκ τῆς πολιτικῆς, καίτοι ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς γενικότητός των, δύνανται εἶτε ἀφανῶς, εἶτε ἀνεπαισθήτως, νὰ ὑποβιβρώσκουν βαθμηδὸν ὡς σάρακες τὸ κοινωνικὸν σῶμα, καὶ τοιοῦτου εἶδους ἦσαν τὰ πλεῖστα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ δυστυχήματα τοῦ 15. αἰῶνος. Ἐκαστος ἔπασχεν, ἀλλ' ἔπασχεν ἐν τῷ μυχῷ τῆς ἰδίας οἰκογενείας ὡς ἄνθρωπος μᾶλλον ἢ πολίτης. Ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις εἶχον δηλητηριασθῆ, αἱ προσδοκίαι ἀπολεσθῆ, καὶ αἱ περιουσίαι ἐλαττωθῆ, ἐνῶ αἱ ἀνάγκαι καθεκάστην ἐπολλαπλασιάζοντο, καὶ ἀντὶ ἑκαστος νὰ εὐρίσκη, τοῦλάχιστον παραμυθίαν τινὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ συνειδήσει, ἀπῆντα ἀενάως τὸν ἔλεγχον τῶν παρελθόντων αὐτοῦ παραπτωμάτων, καὶ προσθέτων οὕτω τὴν αἰσχύνην εἰς τὴν θλίψιν, ἐπειρᾶτο ν' ἀποκρύπτῃ τὰς δυστυχίας του εἰς τὰ βλέμματα τῶν συγχρόνων, καὶ νὰ ὑποκλέπτῃ αὐτὰς ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων ».

» Ἐνεκα τούτου καὶ οὐδεὶς ὑπελόγισε μεταξὺ τῶν δημοσίων τῆς Ἰταλίας συμφορῶν, τὴν γενικωτέραν ἴσως ἀφορμὴν τῶν ἰδιαιτέρων δεινῶν ὄλων τῶν οἰκογενειῶν, ἤτοι τὴν προσγινομένην ὕβριν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ γάμου δεσμόν, μὲ ἕτερον σκανδαλώδη δεσμόν, θεωρούμενον ὡς ἔντιμον, οἷος ἦτον ἐκεῖνος τῶν κιναιδῶν (cicisbei) ἢ γυναικοδούλων (cavalieri serventi). Τὸ ἀπαίσιον τοῦτο ἔθιμον, εἰσαχθὲν κατὰ τὸν 15. αἰῶνα ὑπὸ τῶν αὐλῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἰσπανικῶν ὀπλων, ἅτινα εἶχον καταπλημμυρίσει τὴν Ἰταλίαν,

ἐξωστράχισεν ὁμοῦ μὲ τὴν εἰρήνην, καὶ πᾶν ἠθικὸν αἴσθημα ἀπὸ τὰς οἰκογενείας, ἐξ ὧν τότε προῆλθε καὶ ἡ πλήρης κατάπτωσης καὶ ἀπονέκρωσις εἰς ὄλον τὸ ἔθνος ».

» Οἱ Ἡγεμονίσκοι τῆς Ἰταλίας, συμπαραλαβόντες ὡς συμμάχους καὶ τὰς Καστιλιανὰς προλήψεις, ἀντεκατέστησαν εἰς τὴν ἐργασίαν, ἣτις ἦτον ἀνέκαθεν ἡ διακριτικὴ τῶν Ἰταλῶν ιδιότης, καὶ δι' ἧς προήχθησαν αἱ πρῶται τῆς Φλωρεντίας, Ἑνετίας καὶ Γενούης οἰκογένειαι, τὴν ἀργίαν, ἣν περικοσμήσαντες καὶ μὲ τοὺς ἄλλοτε πομπῶδεις Βυζαντινοὺς τίτλους, ἐχαρακτήρισαν καὶ ὡς ἀληθῆ εὐγένειαν· τὴν τιτλοφορίαν μάλιστα τότε τῶν ἐκλαμπροτάτων, ὑψηλοτάτων, κομήτων, ἵπποτων καὶ, καὶ . . . κατέστησαν τοσοῦτον κοινὴν, ὥστε ἐγράφον πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον ὑποδηματοποιόν, πρὸς τὸν ἐξοχώτατον ἠνίοχον κ. τ. λ. ἡ κορύφωσις τῆς διαφορᾶς οὐδεμίαν ἀνείχετο διάκρισιν·

« Ἐν δὲ ἰῆ τιμῇ ἡμὲν κακὸς, ἡδὲ καὶ ἐσθλός ».

Ταυτοχρόνως δὲ εἰσήγαγον καὶ τὸν ἄδικον καὶ ἀντιφυσικὸν θεσμόν τῶν πρωτοτοκίων, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποῦ, οἱ μὲν δευτερότοκοι υἱοὶ, κατεδικάζοντο εἰς ἐσόβιον ἀπορίαν καὶ ὑποτέλειαν· αἱ δὲ θυγατέρες εἰς μοναστικὸν περιορισμόν ».

» Ἴνα ὁμως παράσχωσιν ἀσχολίαν τινὰ εἰς τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ἀργίας καὶ αὐλικῆς εὐγενείας, καὶ ἱκανοποιήσωσι μέχρι τινός τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀποκληρωθέντων, καὶ διὰ παντός ἐκ τοῦ γάμου ἀποκλεισθέντων δευτεροτόκων, ἐπενόησαν τὸν θεσμόν, ἢ τὰ ἀλλόκοτα δίκαια καὶ καθήκοντα τῶν κιναιδῶν ἢ γυναικοδούλων, ἅτινα ἐστήριζαν ἐπὶ δύο νόμων δημι-

ουργηθέντων υπό τοῦ ωραίου φύλου, τῶν ἐξῆς· 1^{ον} Οὐδεμία γυνή ἠδύνατο μόνη νά ἐμφανισθῆ εὐπρεπῶς εἰς τὸ δημόσιον. 2^{ον} Οὐδεὶς ἐπίσης ἀνὴρ ἠδύνατο χωρὶς νά γίνῃ γελοῖος, νά συναδεύῃ τὴν σύζυγόν του. Οἱ ὑπὸ τῶν μεγιστάνων υἰοθετηθέντες οὔτοι νόμοι, πεξετάθησαν βαθμηδόν καὶ εἰς τὰ πλήθη, ἅτινα ἐπὶ τέλος καὶ ἀπώλεσαν ».

» Τὰ περισσότερα κακά, ποῦ τοὺς λαοὺς τοὺς φθείρουν

» Οἱ πλούσιοι καὶ οἱ νοήμονες μέσα ἑαυτοῦς τὰ σπείρουσιν ».

» Ὁ ἀντικοινωνικὸς οὗτος θεσπὸς ἐχρημάτισεν ὀλεθριώτερος ἀπὸ αὐτὴν τὴν παραλυσίαν, διότι ἐπεδείκνυε πομπωδῶς, ὅ,τι ἄλλοτε ἐκρύπτετο. Οὐχὶ διότι γυναῖκες τινες εἶχον ἐραστάς, ἀλλὰ διότι δὲν ἐπέτρεπετο εἰς αὐτάς νά ἐξέλθωσιν ἀνευ ἐραστοῦ, ἐπαύσαν τότε οἱ Ἴταλοὶ τοῦ νά ἦναι ἀνθρωποι. Τὰ ἔθιμα ταῦτα γενικευθέντα, ἐθεωροῦντο ὡς τὰ μόνα ἐμπρεπῆ εἰς τὸν ἐξευγενισμένον καὶ κομφὸν βίον. Ἐνεκα ὁμως αὐτῶν πάντες οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ, δὲν ἐχαλαρώθησαν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐντελῶς κατεθραύσθησαν. Οὐδεὶς ἀνὴρ ἐνόμιζε πλεον τὴν ἰδίαν σύζυγον ὡς τὴν πρῶτὴν τοῦ βίου του σύντροφον, ὡς σύμβουλον ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ, στήριγμα ἐν τῇ δυστυχίᾳ, σώτειραν ἐν τῷ κινδύνῳ, καὶ παρήγορον ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ· οὐδεὶς πατὴρ ἐτόλμα νά διαβεβαιώσῃ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ γάμου γεννώμενα τέκνα ἦσαν ἰδικά του· οὐδεὶς δι' ἐκεῖνα ἐθεώρει ἑαυτὸν δεσμευμένον ὑπὸ τῆς φύσεως, οὔτε ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀγωγῆς των. Ἡ ἀπώλεια αὕτη τῶν γλυκυτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἐφέσεων, ὡς καὶ ἡ ἀδιαλείπτως διαταραττομένη οἰκιακὴ ἁρμονία ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ φίλου τῆς ἰδίας συζύγου, ἐδηλητηρίαζον ὅλας τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις ».

» Ὁ οἰκογενειάρχης θέλων ν' ἀπαλλαγθῆ ἐκ τοι-

αύτης ὀδυνηρᾶς καταστάσεως, ἢ νά διασκεδάσῃ τὰς ἀλγεινάς ἐντυπώσεις, αἵτινες νυχθημερὸν τὸν παρηνόχλου ἐντὸς τοῦ οἰκιακοῦ ἀσύλου του, ἢ παρεδίδοτο εἰς βίον ὄλως ἐκδεδητημένον, ἢ ἐπειράτο ν' ἀνεύρῃ ἀλλαχού τὴν ἀποζημίωσιν, πλὴν παντοῦ τὰ πάντα ἦσαν σῆψις καὶ δυσωδία. Ἡ γενικὴ ἐξαχρείωσις καὶ διαφθορὰ οὐδὲν ἐπέτρεπον ἀντίσταθμον. Ἐὰν ἐπαδίωκεν ἀνωτέρας τιμᾶς, ἢ ματαιοδοξία του ἐταπεινόνοτο ὑπὸ ἀντιζήλων ἀξιώσεων· ἐὰν ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὰς δημοσίας θέσεις, ἠναγκάζετο νά προσφεύγῃ εἰς βραδιουργίας, κολακείας καὶ χαμερπείας· ἐὰν εἶχε δίκας, ἀπέβαινον εἰς βλάβην του, ἕνεκα τῶν ἀτελευτήτων βραδυτήτων καὶ τοῦ ὠνίου τῶν δικαστῶν· ἐὰν εἶχεν ἐχθροὺς, ἢ περιουσία, ἢ ἐλευθερία καὶ ἡ ζωὴ του, ἦσαν ἔρμαιον μυστικῶν κατασκόπων καὶ αὐθαιρέτων δικαστηρίων. Οὔτε λοιπὸν ἡ κοινωνία, οὔτε ὁ ἴδιος οἶκος παρεῖχον εἰς αὐτὸν τινα ἰκανοποίησιν. Βεβιασμένος ὄθεν ν' ἀκολουθῆ τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους του τάσιν, παρεδίδοτο ἀνευ τινὸς μέτρου ἢ χαλινοῦ εἰς τὸν κτηνώδη τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων βίον· τοιοῦτοτρόπως διὰ τῶν πανηγύρεων, τῶν συμποσίων καὶ τῶν ἐρωτικῶν ἡδονῶν, λησμονῶν τὴν ἀθλιότητα τῆς θέσεώς του, ἐλησμόνει συνάμα ὅτι ἦτο καὶ ἀνθρωπος ».

Τοιαύτας ἐν ἀπάσῃ τότε τῇ Ἰταλικῇ χώρᾳ ἐπήνεγκεν ὀλεθρίας συνεπείας ἢ καταστροφὴ κυρίως τῆς οἰκογενείας, καὶ ἡ ἐξύβρισις τῶν ἱερωτέρων τῆς κοινωνίας ἡθῶν, παράδειγμα φρικτὸν μὲν, πλὴν διδακτικώτατον πρὸς τοὺς συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους.

ΠΕΡΙ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ.

(Συνέχ. ἴδὲ προηγούμε. Τευχ.)

Καὶ τὰ περὶ τῶν νεκρῶν ἔθιμα τῶν Σινῶν, ἔχουσιν ἐπίσης τινὰ ποικιλίαν. Ἡ μεγίστη ἔκτασις τοῦ οὐρανοῦ ἐκείνου κράτους, δικαιολογεῖ ἴσως αὐτήν. Πλὴν παντοῦ ἐπικρατεῖ ὁ μέγας πρὸς τοὺς τεθνεώτας σεβασμὸς καὶ ἡ ἰδιαίτερα περὶ αὐτῶν μέριμνα. Ἴδου ἐν ὀλίγοις πῶς ἱστορεῖ τὰ ἔθιμα ταῦτα ὁ ποτὲ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν J. F. Δάβις. Ὅταν τις ἀποβιώσῃ ἀναγγέλλεται ὁ θάνατος αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους· αἱ δὲ θύραι τοῦ οἴκου του καλύπτονται μὲ ἀγγελίας λευκὰς, διότι εἰς τοὺς Σίνας τὸ λευκὸν εἶναι τὸ χρῶμα τοῦ πένθους. Ἄμα συνέλθωσιν αἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι λευχειμονοῦντες, καὶ μὲ τὰς κεφαλὰς ἐστεμμένους ὑπὸ λευκῶν ταινιῶν, περιστοιχοῦν τὸν νεκρὸν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ θρηνοῦν κατοδύνως ὡς πράττουσιν καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ. Ἐν τούτοις ὁ πρωτότοκος καὶ ἐν ἐλλείψει τούτου ὁ δευτερότοκος υἱὸς, λαμβάνων ἀγγεῖον μὲ δύο χάλκινα νομίσματα, μεταβαίνει εἰς τὴν πλησιέστεραν πηγὴν ἢ δεξαμενὴν, ὡς διὰ νὰ ἀγοράσῃ δῆθεν, πλὴν ἵνα μετακομίσῃ ὕδωρ, δι' οὗ πλύνεται ὁ νεκρὸς, ὅστις μετὰ ταῦτα ἐνδύεται εὐπρεπῶς, καὶ τιθέμενος ἐντὸς θήκης καλύπτεται ἐντελῶς. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς θήκης, βάλλουσιν πινακίδα εἰς ἣν εἶναι ἐγγεγραμμένον τὸ ὄνομα καὶ οἱ τίτλοι τοῦ τεθνεώτος, ἀπαράλλακτα ὡς μέλλουσιν νὰ ἐγχαραχθῶσι καὶ ἐπὶ τοῦ τύμβου του.

Μετὰ τρία ἑπταήμερα, ἤτοι μετὰ 21 ἡμέραν γίνεται ἡ ἐκφορὰ τοῦ λειψάνου, προπορευομένη ὑπὸ θυ-

μιαμάτων καὶ μουσικῆς, καὶ συνοδευομένη μέχρι τοῦ τάφου ὑπὸ τῶν τέκνων, τῶν συγγενῶν ἀμφοτέρων τῶν γενῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ τεθνεώτος. Κατὰ ἀρχαῖον ἔθιμον ὠφείλον φθάνοντες εἰς τὸν τάφον, νὰ ρίπτωσιν ἐντὸς αὐτοῦ ἀργύριον καὶ νὰ καίωσιν πολύτιμα ἐνδύματα, πλὴν κατόπιν καλῶς ἐννοουμένης οἰκονομίας, ἀντεκατέστησαν νομίσματα καὶ ἱμάτια χάρτινα· ἀνεπλήρονον οὕτω διὰ τῆς εἰκονικότητος, τὴν πραγματικότητα. Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν, ἐπαναφέρουσιν εἰς τὸν οἶκον πομπῶδως τὴν πινακίδα τοῦ νεκροῦ, ἣν ἀναρτῶσιν εἰς τὴν αἴθουσαν καλουμένην τῶν προγόνων, ὅπως, ὡς οἱ Ἰνδοὶ Κοσσεάχαι ἐπὶ τῶν τάφων τῶν πατέρων των, συζητοῦν ἐκεῖ καὶ οὗτοι καὶ ἀποφασίζουσιν τὰς σημαντικωτέρας οἰκογενειακὰς ὑποθέσεις, ὡς νὰ διεκπεραίονον αὐτὰς ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν προπατόρων των. Δις δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον, προσφέρουσιν εἰς αὐτὴν θυμίαμα, ὅτε μνημονεύουσιν καὶ ὅλους τοὺς τεθνεώτας. Οἱ τάφοι των ἐγείρονται ἐπὶ λόφων καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν συγγενῶν, ὅπως συμβιβάζωσι τὰς ἀρχὰς τῆς ὑγεινῆς μὲ τὰ πρὸς τοὺς τεθνεώτας καθήκοντα.

Ἄλλαχοῦ δὲ συνειθίζουσιν ἑτέρας πολὺ περιέργους τελετὰς πρὸς τοὺς νεκροὺς, διότι ἀφοῦ τοὺς ζωγραφίσωσι τὸ πρόσωπον, καὶ τοὺς ἐνδύσωσι μὲ τὰ μεγαλοπρεπέστερα ἱμάτια, τοὺς συνοδεύουσιν συγγενεῖς καὶ φίλοι λευχειμονοῦντες μετὰ θρήνων καὶ ὀλοφυρμῶν μέχρι τοῦ τάφου, ἐστρωμένου μὲ δέρματα, καὶ ἐστολισμένου μὲ πρασίνοὺς κλάδους καὶ μὲ τὰ ἐντιμώτερα παράσημα· ἀφοῦ δὲ τοὺς ἐναποθέσωσιν, καλύπτουσιν αὐτοὺς μὲ χῶμα, καὶ ἀκολούθως παραθέτουν πάντοτε ἐπὶ τοῦ τύμβου τροφὰς, ὅπως γεύωνται ὀσάκις εὐαρεστοῦνται. Τὸ ἔθος τοῦτο τῶν Σινῶν, ἀποδεικνύει

ἔτι πιστεύουν εἰς τὴν ἀθανασίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Πέρσαι ἦσαν ἀπλούστατοι εἰς τὰς κηδείας των. Ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει εἰς τὴν Κυροπαιδείαν του, ὅτι ὁ Κῦρος εἰσύστανε θερμῶς εἰς τοὺς υἱοὺς του νὰ θάψωσι καὶ ἀποδώσωσι τὸ σῶμά του εἰς τὴν γῆν, εἰς τὴν ἀνηκεν ὡς εἰς μητέρα. Ὁ δὲ Κικέρων εἰς τὰ Τουσκολανικὰ ζητήματα βεβαιοῖ, ὅτι πρὶν τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἐκάλυπτον τὰ πτώματα μὲ κηρὸν, ὅπως τὰ καθιστώσι διαρκέστερα. » Persae jam cera circumlitos con- » diunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora ».

Πάντη ἀνόμια ἦσαν τὰ ἔθιμα τῶν Σκυθῶν ὡς πρὸς τὰς ταφάς, διότι οἱ μὲν οἰκοῦντες περὶ τὴν χώραν τῶν Σογδιανῶν καὶ Βακτριανῶν, δὲν ἔθαπτον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, τοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ τοὺς ἐρρίπτον εἰς τοὺς κύνας, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζον ἱεροῦς. Τὸ αὐτὸ ἐπραττον, κατὰ τὸν Κικέρωνα, καὶ οἱ Ὑρκανοί, πλὴν τούτους, ὡς πιστεύεται, ἠνάγκασεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν τὴν βάρβαρον συνήθειαν. Οἱ δὲ ἕτεροι Σκύθαι ἔθετον ἐφ' ἀμάξης τὸν νεκρὸν, τὸν ὅποιον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς περιήγαγον εἰς τοὺς φίλους, οἵτινες ὤφειλον νὰ εὐωχῶσιν ὅλους τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν, παραθέτοντες καὶ εἰς τὸν νεκρὸν τὴν μερίδα του. Τοιουτοτρόπως τὸν περιέφερον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ἔθαπτον. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τὴν ταφὴν, ὤφειλον ἅπαντες ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες νὰ καθαρίζωνται οὐχὶ δι' ὕδατος, ἀλλὰ διὰ θυμιαμάτων καιομένων ἐπὶ τοῦ πυρός.

Οἱ Θρᾷκες, ἐκτὸς τῶν Γετῶν, τῶν Κρηστοναίων καὶ τῶν Τραυσῶν, εἶχον ἔθιμα παραπλήσια σχεδὸν μὲ τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐξ ὧν ἴσως τὰ παρέλαβον, διότι ἐξέθετον τὸν νεκρὸν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ θρηνοῦντες

αὐτὸν, ἐσφάζον συνάμα ἱερεῖα καὶ συνευωχοῦντο, ἔπειτα ἢ τὸν ἔθαπτον ἢ τὸν ἔκαιον καὶ ἐνεταφίαζον τὴν κόνιν αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ταφὴν συνεκρότουσαν διαφόρους ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ νικηταὶ ἐλάμβανον μεγάλα βραβεῖα. Οἱ Γέται μόνον ἐπίστευον ὅτι δὲν ἀπέθνησκον, ἀλλ' ὅστις ἐξ αὐτῶν ἐτελεύτα, μετέβαινε πλησίον εἰς τὸν Θεὸν τῶν Ζάμολξιν, ὅπου μετέφερον καὶ τὸ πτώμα του, ὅπως καὶ αὐτὸ μεταλαμβάνη ἐκ τῶν θείων ἀγαθῶν.

Εἰς δὲ τοὺς Κρηστοναίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο δεκτὴ ἢ πολυγαμία, ὅταν τις ἀπέθνησκε, συνήρχοντο ἅπασαι αἱ γυναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ φίλοι, οἵτινες εἰσύστανον σπουδαῖον συμβούλιον, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποίου ἢ προκρίθεισα ἐκ τῶν γυναικῶν ὡς καλλιτέρα, ἐσφάζετο ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ συνεθάπτετο μετὰ τοῦ νεκροῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ ὡς περιφρονηθεῖσαι καὶ μὴ ἀξιωθεῖσαι τοιαύτης τιμῆς, ἀνεχώρουν κλαίουσαι καὶ ὀδυρόμεναι. Οἱ Τραυσοὶ ἐθρήνουσαν μὲν καὶ ὀλοφύροντο, πλὴν οὐχὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν γεννωμένων, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζον δυστυχεῖς, ὡς εἰσερχομένους ἐντὸς κόσμου μεστοῦ πόνων καὶ συμφορῶν, ἐνῶ ἐκείνους ἐθεώρουν εὐτυχεῖς ὡς ἀπαλλαττομένους διὰ τοῦ θανάτου ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ κόσμου τούτου. Τὸ ἔθιμον αὐτὸ εἶναι διδακτικώτερον ἀπὸ πολλὰ φιλοσοφικὰ βιβλία.

Τὰ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τοὺς νεκροὺς μετεβάλλοντο καὶ ἐποικίλλοντο διαδοχικῶς ὡς ὁ προαδευτικὸς αὐτῶν βίος. Κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους, ὡς ἀναφέρει ὁ Κικέρων εἰς τοὺς Νόμους του, ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ ἐκάλυπτον αὐτοὺς μὲ χῶμα, ἀκολούθως ἐσπειρον ἐλευθέρως τοὺς ἰδίους ἀγρούς, διότι ἐφρόνουσαν ὅτι ἡ γῆ ὡς μήτηρ

τῶν ἀνθρώπων, ὤφειλε νὰ σκεπάζῃ μὲν τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ δέχεται αὐτοὺς ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς, πλὴν νὰ παραχωρῇ τὴν ἐπιφάνειάν τῆς πρὸς ὠφέλειαν τῶν ζώντων. « Ut sinus et gremium quasi matris mortuo tri- » bueretur, solum autem frugibus expiatum, ut vivis red- » deretur. » Ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων ἐθίμων, ὀδηγού- μενος ἴσως καὶ ὁ Πλάτων ἀπαγορεύει εἰς τοὺς νόμους του τὴν ἀνόρουξιν τάφων ἐντὸς καλλιεργημένων ἢ καλ- λιεργησίμων τόπων, καὶ ἐπιτρέπει μόνον αὐτὴν εἰς χέρσους καὶ ἀγόνους, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν βλάπτονται οἱ ἐπιζῶντες.

Ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν καὶ Τρωϊκῶν χρόνων τὰ ἔθιμα τῶν νεκρῶν, ἦσαν κατὰ τὰ μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μᾶλλον ποικίλα καὶ χαρακτηριστικὰ, ὡς πρὸς τοὺς θρήνους καὶ τὰ δεῖγματα τῆς μερίμνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ αὐτῶν· πλὴν περὶ τούτων θέλομεν ἐφε- ξῆς διαλάβει, ὅτε θέλομεν ἀντιπαραβάλλῃ τὰ ἀρχαῖα πρὸς τὰ ἡμέτερα ἔθιμα. Μετὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρό- νους προοδεύοντες βαθμηδὸν οἱ Ἕλληνες ἐποίκιλαν ἐν πολλοῖς καὶ ἐκανόνισαν καὶ τὰς περὶ τῶν νεκρῶν συνηθείας καὶ ἐπικηδείους τελετάς. Ὡς ἐκ τοῦ πολι- τικοῦ ὁμῶς αὐτῶν ὀργανισμοῦ, δὲν παρεδέξαντο καὶ εἰς αὐτὰς ὁμοιόμορφον σύστημα, εἰσῆγαγόν τινας, καίτοι μικρὰς, διαφοράς.

Ὁ Λυκοῦργος, ὅστις, κατὰ τὸν Πλούταρχον, « τὰ » περὶ τῆς ταφῆς ἄριστα διεκόσμισεν », ὡς καὶ ὁ Σόλων ἀκολούθως, διέταξαν τὰ πάντα μετὰ πολλῆς σοφίας, οἰκονομίας καὶ θρησκευτικῆς εὐλαθείας. Εἰς τὴν ἀνέκαθεν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἐνομοθέτησαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν, καίτοι τὸ πρῶτον ὑπηγορεύθη οὗτος, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πολλῶν ἐν πολέμῳ ἢ ὑπὸ λοιμοῦ θνησκόντων. Πλὴν καὶ τὴν

μὲν καὶ τὸν δέ, οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ὁ Σόλων ἐντὸς τῆς πόλεως. « Οὐδεὶς ἐν τῇ πόλει μηδὲ θαπτέστω, » μηδὲ καιέσθω » ἐκτὸς μόνον ὡσάκις ἐπρόκειτο πε- ρὶ διακεκριμένου τινὸς ἀνδρὸς, ὅπως διὰ τῆς ἀνωτέ- ρας αὐτῆς τιμῆς ἐμψυχώσῃ τὴν ἀρετὴν. Ἀπεναντίας ὁ Λυκοῦργος συνωδᾷ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ σύστημα, ἐπέ- τρεψεν ἀμφοτέρω ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅπως συνειθίσῃ τοὺς πολίτας εἰς τὴν θέαν τοῦ θανάτου. Τὸ παράδειγ- μα τῆς Σπάρτης ἠκολούθουν καὶ τὰ Μέγαρα, καὶ ἡ Κυρῆνη, καὶ τὰ Τάραντα.

Τὰ καλούμενα δίκαια καὶ νόμιμα τῶν νε- κρῶν, ἦσαν αὐστηροτάτου καθήκοντος, προπάντων τῶν υἱῶν καὶ συγγενῶν, καὶ ἔπειτα ἐτέρων. Ὄθεν καὶ ὁ συναντῶν νεκρὸν ἄταφον, ὤφειλεν, ἵνα μὴ ἐκληφθῇ ὡς ἀσεβῆς, νὰ τὸν καλύπτῃ μὲ χῶμα. « Οἱ νεκρὸν » ὀρῶντες ἄταφον, λέγει ὁ σχολιαστὴς τῆς Ἄντι- » γόνης τοῦ Σοφοκλέους, καὶ μὴ ἐναμησάμενοι κό- » νιν, ἐναγεῖς εἶναι ἐδόκουν ». Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ μεγαλητέρα τῶν ἀρχαίων κατάρρα ἦτο τὸ « ἄταφος » χθονὸς ἐκπίπτειν ». Ὁ πρὸς τοὺς νεκροὺς μέγας σεβασμὸς ἐπεκτείνετο καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς βαρ- βάρους ἐχθροὺς. Μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ὁ Πausanίας, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, συμβουλευόμε- νος ὑπὸ τινος ν' ἀνασκολοπίσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρ- δονίου, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς σκιάς τοῦ Λεωνίδου, δὴ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀνεσταύρωσεν ὁ Ξέρξης, ἀ- πῆντησε λίαν εὐγενῶς καὶ μεγαλοφρόνως, ὅτι αὐτὸς δὲν ἠσέβει κατὰ τῶν νεκρῶν, οὔτε ἐνόμιζεν ἴδιον Ἕλ- λήνων νὰ μιμῶνται τὰ ἔργα τῶν βαρβάρων. « Ἐς τὸ » μηδὲν κατέβαλες παραινέων νεκρῶ λυμαινέσθαι » τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροισι ποιεῖν ἢ περ » Ἕλλησι ». Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς παρατηρεῖ πρὸς τὸν

ἀρνούμενον τὴν ταφὴν τοῦ Αἰάντος Ἀγαμέμνονα, ὅτι οὐ μόνον ἀσεβεῖ κατὰ τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν θεῶν νόμων.

Οὐ γὰρ τι τοῦτον, ἀλλὰ τοὺς θεῶν νόμους
Φθείροισι ἀν' ἄνδρα δ' οὐ δίκαιον, εἰ θάνοι,
Βλάπτειν τὸν ἐσθλόν, οὐδ' ἐν μισῶν κυρῆς.

(Αἴ. μαρ. σ. 1360)

Περὶ τῶν ἐθίμων ὅμως ἢ νομίμων τῶν νεκρῶν, θέλομεν ἐφεξῆς, ὡς προείπομεν, σημειώσαι τὰ δέοντα. Ἦδη μόνον θέλομεν ἀναφέρει, ὅσα ἀφοροῦν τὴν ἐξωτερικὴν τῶν τάφων διακόσμησιν καὶ σχετικὰς τινὰς διατάξεις.

Τὰ πλοῦτη καὶ τὰ ἄφθονα ἐν Ἑλλάδι λατομεῖα τοῦ μαρμάρου, εἰσῆγαγον ἐν Ἀθήναις τὴν πολυδάπανον καὶ καταστρεπτικὴν πολυτέλειαν τῶν μνημείων, ὥστε ὁ Σόλων ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ τὰ πάντα διὰ ῥητῶν διατάξεων. Πλὴν μετ' ὀλίγον ἢ μανία πάλιν τῶν διακρίσεων καὶ τῶν μεγαλείων, ἔλαβε περισσοτέραν ἐπίτασιν, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν προσφάτως ἀνακαλυφθέντων μνημείων κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Κεραμικοῦ, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κικέρων εἰς τοὺς Νόμους του. Τότε ἐπεψηφίσθη ἕτερος νόμος, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποίου, οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο ν' ἀνεγείρῃ τύμβον, ἀνώτερον ἀφ' ὅσον δέκα ἀνθρώποι ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, οὔτε νὰ τὸν διακοσμήσῃ μὲ ἀνάγλυφα, ἢ ἀγάλματα καλούμενα Ἑρμάς, οὔτε νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγκώμια ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ, ἐκτός ἂν ἐπρόκειτο περὶ δημοσίας κηδείας, ὅτε ἐπατρέπετο ἢ ἐκφωνήσῃ τῶν ἐγκωμίων ὑπὸ μόνων τῶν ἐπὶ τούτου διοριζομένων παρὰ ταῦ δήμου. Ἀπηγορεύθη ὡσαύτως καὶ ἡ συρροή τοῦ πλήθους, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἔχουσα εἰς ἑαυτὴν κατὶ τι πένθι-

μον ἢ θεατρικόν, τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Πιττακός, δὲν ἐπέτρεπε τὴν προσέγγισίν τινος εἰς τὴν κηδείαν ἑτέρου.

(ἀκολουθεῖ.)

ΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑΙ ΙΝΔΙΚΗΣ ΣΟΦΙΑΣ, ΕΚ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΤΡΙΧΑΡΗ.

(Συνέχ. ἰδ. προηγ. Τεῦχ.)

6. Ἐκεῖνοι διάγουσι καλῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οἵτινες κατέχουσι τὰς ἀρετὰς ταύτας: φιλοφροσύνην πρὸς τοὺς οἰκείους, ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ὑπηρετάς, μῖσος πρὸς τοὺς κακοὺς, φιλίαν πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, εὐπίθειαν πρὸς τὰς Ἀρχάς, σέβας πρὸς τοὺς σοφοὺς, ἀνδρίαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ὑπομονὴν πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ φενάκην πρὸς τὰς γυναῖκας.

7. Ζῶον ἄλογον καὶ ἄνευ οὐράς, εἶναι ὁ ἀνεπιστήμων, ὁ ἄμουσος καὶ ὁ ἄτεχνος.

8. Ἡ μετὰ σοφῶν καὶ σπουδαίων ἀνδρῶν συναναστροφή, ἀφαιρεῖ τὴν μωρίαν τοῦ νοός, ἐνσταλάζει διὰ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν, ἐμποιεῖ μεγαλοφροσύνην, ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν κακίαν, εὐφραίνει τὴν καρδίαν, καὶ ἐπεκτείνει πανταχοῦ τὴν καλὴν φήμην.

9. Εὐδαρεστούμενος ὁ ὕψιστος Θεὸς χαρίζει εἰς τὸν ἀνθρώπον, υἷδν ἀγαθοεργόν, γυναῖκα σώφρονα, δεσπότην εὐμενῆ, φίλον εἰλικρινῆ, θεράποντα ἀδόλον, καρδίαν χαρίεσσαν, μορφὴν ὠραίαν, πλοῦτον σταθερόν καὶ στόμα σοφίαν ἀπορρέον.

10. Οἱ μὲν ἐλάχιστοι καὶ μικρόψυχοι δὲν ἐπιδί-

δονται εἰς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ φόβου μήπως τυχὸν ἀπαντήσωσι προσκόμματα· οἱ δὲ μέσοι ἐπιδίδονται μὲν, πλὴν μόλις συναντήσωσι δυσχέρειάν τινα, ἀποθαβρύνονται· μόνοι οἱ ἀριστοὶ καὶ μεγαλόψυχοι δὲν ἀποσύρονται ἐκ τῶν προσκομμάτων.

11. Διπλὴ εἶναι ἡ διαγωγὴ τοῦ μεγαλόφρονος, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀνθους, διότι ὡς τοῦτο ἡ τίθεται ἐπὶ κορυφῆς πάντων ἡ φθείρεται ἐν τῷ ἀγρῷ, οὕτω καὶ ὁ μεγαλόφρων ἡ διάγει ἐν δόξῃ καὶ τιμῇ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν ἐρήμῳ.

12. Τρεῖς εἶναι αἱ ιδιότητες τοῦ πλούτου, ἡ ἀπόλαυσις, ἡ μετάδοσις καὶ ἡ ἀπώλεια· ὅστις οὔτε μεταλαμβάνει ἐξ αὐτοῦ, οὔτε τὸν μεταδίδει, μένει εἰς αὐτὸν ἡ τρίτη ιδιότης.

13. Δύσκολον καὶ δύσπρακτον εἶναι τὸ δουλικὸν ἔργον καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον ἀπαθεῖς ἀνδρας, διότι ἐὰν ὁ δοῦλος σιωπᾷ, νομίζεται ἄλαλος, ἐὰν ὁμιλῇ φλύαρος, ἐὰν προσεγγίξῃ τολμηρὸς, ἐὰν ἀφίσταται ἀδιάκριτος, ἐὰν ἀνέχεται δειλὸς, καὶ ἐὰν δὲν ἀνέχεται ἀγενῆς καὶ ἀχρεῖος.

14. Εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἀρεταὶ εἶναι, ἡ κρυφία ἐλεημοσύνη, ἡ πρὸς τὸν οἶκον ἐλθόντα ξένον καλὴ ὑποδοχὴ, ἡ πρὸς ἄλλους μυστικὴ εὐεργεσία καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς ὁμολογουμένη, ἡ μετριοφροσύνη ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὑμνολογία, ἧτις εἶναι τὸ κύριον πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

(ἔπειτ. συνέχ.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 65. στίχ. 2. ἀνάγν. ἀπαρτιζουσῶν, καὶ ἐν σελ. 79. στ. 11. ἀνάγν. τοῦ Ἰωβ

τραγικωτάτας καὶ παθητικωτάτας, πλὴν ἤθελεν εἶσθαι πᾶν ἄλλο τι ἢ δρᾶμα, ἴσως ἱστορία, βιογραφία, περιήγησις, μυθιστόρημα, ἢ ἕτερόν τι διασκεδαστικὸν σύνθεμα, ἡ καὶ πραγματεία φιλοσοφικὴ ἀν' ἐξατμίζετο εἰς θεωρίας, οὐχὶ ὁμως καὶ παράστασις κανονικῶς δραματικὴ, προτιθεμένη διὰ μεγάλῃς, ἐκτάκτου καὶ τραγικῆς ἢ ἥρωϊκῆς πράξεως, νὰ ἐμποιήσῃ σφοδρὰς ἐντυπώσεις, νὰ διασειῇ καὶ συγκινήσῃ τὰς καρδίας διὰ τοῦ οἴκτου καὶ τοῦ φόβου, καὶ διεγείρουσα ἀνάλογα πρὸς τὴν διαδραματιζομένην πρᾶξιν αἰσθήματα, νὰ συγκεντρῶνῃ καὶ τὴν προσοχὴν, καὶ νὰ ἀφίνη ζωηρὰς καὶ νωπὰς τὰς ἀναμνήσεις πρὸς τοὺς ἐξερχομένους ἐκ τοῦ θεάτρου θεατὰς, ὅπως καὶ πρακτικῶς ἐξαγνίξῃ καὶ ἠθικοποιῇ αὐτούς.

Ὁ Χορὸς δὲν ἦτο βεβαίως ὡς αἱ τρεῖς ἐνόητες τόσον ἀναγκαῖος εἰς τὸ δρᾶμα, καὶ ἴσως ἀν' δὲν ἐχρημάτιζεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ δράματος, δὲν ἤθελεν ἀποτελεῖ καὶ μέρος αὐτοῦ· πλὴν καὶ διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχὴν του, καὶ διὰ τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν του, διετηρήθη καὶ μετὰ ταῦτα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, τελειοποιουμένου τοῦ δράματος, κατέστη δευτερεῖον ἀπὸ πρωτεῖον πρόσωπον. Ἀπήρτιζεν ὁμως πάντοτε μέρος τοῦ ὄλου. Ἐκτὸς τῶν ᾠδῶν, αἵτινες εἶναι τὸ λυρικὸν καὶ παιδευτικὸν τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας ἀριστούργημα, συνδιελέγετο καὶ συνηγωνίζετο πολλάκις καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν. « Καὶ τὸν χορὸν δὲ, ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν, καὶ μόριον εἶναι τοῦ ὄλου, καὶ συναγωνίζεσθαι, μὴ ὡσπερ » παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ. » (Ἄριστ. Ποιητ.)

Τὸν χορὸν, συγχείμενον συνήθως ἐκ 50 προσώπων, παρατηροῦμεν μὲν εἰς τὰ σωζόμενα τῶν ἀρχαίων

δράματα, πλὴν πῶς ὑποδιαιρεῖτο καὶ ἔψαλλε τὰς φωνὰς του, δὲν ἔχομεν πολὺ σαφεῖς ἰδέας. Δυνάμεθα μὲν νὰ εἰσπλεύσωμεν εἰς τὸ ἀπέραντον τῶν εἰκασιῶν πέλαγος, ἀλλ' οὐδέποτε θέλομεν ἀγκυροβολῆσαι καὶ εἰς ἀσφαλῆ λιμένα. Ὁ Πολυδεύκης ἀναφέρει, ὅτι ἐδιαιρεῖτο εἰς Ζυγούς ἀνά τρεῖς καὶ εἰς Στοίχους ἀνά πέντε· ἡ δὲ Πάροδος ἢ τὰ Εἶδη καὶ τὰ Στάσιμα, ἦτοι ἡ Στροφή, ἡ Ἀντιστροφή καὶ ἡ Ἐπωδός, ἐγίνοντο πότε κατὰ Ζυγόν, καὶ πότε κατὰ Στοίχους. Ὡς δὲν ἔχομεν ἐπίσης ἀκριβεῖς γνώσεις, καὶ πῶς μετὰ τοῦ χοροῦ συνεπλέκοντο Σάτυροι, καὶ τί ἔπραττον οὗτοι. Φαίνεται ὁμως κατὰ τινάς, ὅτι ἔργον αὐτῶν ἦτο νὰ ὀρχῶνται, ὅπως ἀνακουφίζωσι τρόπον τινὰ τοὺς θεατὰς ἐκ τῶν σφοδρῶν δονισμῶν τῶν καταπληκτικῶν τῆς Τραγωδίας συμβάντων. Εἶχον οὕτω πολλήν ὁμοιότητα μὲ τὸ καλούμενον τῶν Ἄγγλων humor, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμίμητος ὁ Σέκσπιερ. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ ὀρχησις εἰς μὲν τὴν Τραγωδίαν Ἐμμέλεια, εἰς δὲ τὴν Κωμωδίαν Κόρδαξ, καὶ εἰς τὸ Σατυρικὸν δράμα, τὸ ὁποῖον πρῶτος κατὰ τὸν Σουίδα, ἐδίδαξεν ὁ Πρατίνας, Σίκιννις.

Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐτελοῦντο, ὁ χορὸς ἀπετέλει πάντοτε μέρος συναπαρτιστικὸν τοῦ δράματος· δὲν συνδιελέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλε, καὶ ψάλλων ἐδίδασκε, καὶ τέρπων ἠθικοποιεῖ. Τὸ μέλος αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν τραγικωτέρων συμβάντων, ἐπέδραττε θαυμασίως ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν θεατῶν. Οἱ ἀρχαῖοι μόνον κατεῖχον τὸ μυστήριον τῆς τέχνης, νὰ συναρμολογῶσιν ἐναρμονίως τὰ μᾶλλον ἀντίθετα αἰσθήματα, τὸ λυπηρὸν μετὰ τοῦ ἠδονικοῦ, καὶ τὸ καταπληκτικὸν μετὰ τοῦ ἰλαροῦ, χωρὶς νὰ ἐλαττόνωσι τὸ παράπαν, ἢ νὰ ἐξουδετερό-

νωσι τὴν ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν θεατῶν. Ἐγνώριζον, φαίνεται, ἀκριβῶς τὰς ὁπὰς οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐξ ὧν εἰσήγοντο τὰ ἀντίθετα αἰσθήματα, καὶ ὅτε μὲν ἠνοιγον τὴν μὲν, ἐκλείον τὴν ἑτέραν, ἢ μᾶλλον ἀνεπαισθήτως διήρχοντο τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, χωρὶς ποσῶς νὰ διασπᾶσιν τὴν εὐάρεστον ἀρμονίαν τῶν κινήσεων. Ἡ ἐκπληξις, ἡ χαρὰ, ἡ ὀργή, ἡ περιέργεια, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀποστροφή, ὁ φόβος, καὶ τὰ ὅμοια τούτων αἰσθήματα, ἐπιτηδείως καὶ ἐν ἀντιθέσει συμπλεκόμενα, καὶ ταχέως πρὸς ἄλληλα διαδεχόμενα, ἐπήνεγκον τὰ θαυμάσια τότε ἐπὶ τῶν θεατῶν ἀποτελέσματα, διότι εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ἐν ἀντιθέσει συνάλληλον αὐτὴν διαδοχὴν, συνίστατο τὸ ὠραῖον τῆς τέχνης. Τοιουτοτρόπως οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἀριστοτέχναι, οὔτε κόρον, οὔτε ἀδιαφορίαν ἐπροξένουν· διετήρουν πάντοτε ἀγρυπνον τὴν προσοχὴν καὶ ὑπεκέντων τὴν καρδίαν, ἐκ τῶν ποικίλων τῆς ὁποίας κινήσεων, προέκυπτεν ἡ ἠδονή, ἢ μᾶλλον ὁ ἐνθουσιασμός ταύτης ὑπὲρ τῶν ὠραίων αὐτῶν ἀριστουργημάτων. Καὶ ἐν τούτοις οἱ νέοι, καίτοι φιλοσοφικώτεροι καὶ πολυτελέστεροι, ἀλλ' ἤττον τεχνικοὶ, ἀπλοὶ καὶ φυσικοὶ, ἀπέβαλον τὸν ἓνα ἐκ τῶν παραγόντων, τὸν χορὸν, ὅστις τοσοῦτον συνέτεινε πρὸς τοιαῦτα ἐν ἀντιθέσει ψυχαγωγικὰ καὶ ἠθικὰ ἐξαγόμενα.

Ἡδύνατο ἂν δὲν παρεισήγετο μετὰ τῶν σκηνῶν, νὰ χρησιμεύῃ τοῦλάχιστον μετὰ μίαν καὶ ἑτέρας Πράξεως, χωρὶς νὰ καταβιβάζηται τὸ παραπέτασμα, ὡς ἐγίνετο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, εἰς τοὺς ὁποίους, διαρκούσης τῆς παραστάσεως, οὐδέποτε ἐκαλύπτετο ἡ σκηνή. Ἀντὶ τῆς ἀσημάντου, καὶ πολλὰκις μᾶλλον ὀχληρᾶς μουσικῆς, ἦν οἱ νεώτεροι ἀντε-

κατέστησαν μεταξύ τῶν Πράξεων, ἦσαν βεβαίως προτιμότεραι αἱ ὑψηλαὶ καὶ ἠθικαὶ τοῦ χοροῦ ᾠδαί. Τὰ ἐλαττώματα, ἅτινα παρατηροῦν οἱ νεώτεροι, εἰς τὸν χορὸν ἐπισκιάζονται ἐντελῶς ὑπὸ τῶν ὠραίων καὶ μεγάλων αὐτοῦ προτερημάτων. Τούτων ἕνεκα καὶ ὁ Βλαῖρ εἰς τὴν σειράν τῶν φιλολογικῶν αὐτοῦ μαθημάτων, συσταίνει τὴν εἰσαγωγὴν του. Ὁ δὲ Γάλλος Ῥακίνας παρεδέξατο τὸν χορὸν εἰς τὴν Ἑσθήρτου, καὶ ὁ Γερμανὸς Σχίλλερὸς εἰς τὴν Μεσσηνίαν νύμφην του.

Ἡμεῖς δὲ καὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς τὰ κανονικώτερα, καὶ ἐξ ἐκλογῆς πρὸς τὰ μεθοδικώτερα τῆς διανοίας προϊόντα, συνετάχθημεν καὶ συνταττόμεθα μετὰ τῆς κλασικῆς Σχολῆς. Οὔτε προλήψεις, οὔτε προκαταλήψεις ἴσχυσαν νὰ μᾶς ἀποτρέψωσιν ἐξ αὐτῆς ἐπιπροτιμήσαμεν νὰ ὑποπέσωμεν μᾶλλον, ἔστω καὶ εἰς ἐπικρίσεις, παρὰ νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς ἀκανόνιστον καὶ ἀμέθοδον Σχολήν. Τὸν ἀρχαῖόν τύπον θεωροῦμεν καὶ τεχνικώτερον, καὶ λογικώτερον, καὶ φυσικώτερον. Ἐκτὸς δὲ τούτου μᾶς φαίνεται καὶ καθαρὰ μωρία, ὅταν ἔχη τις εἰς τὸν οἶκόν του ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ὑγιῆ καὶ ἀνθρωπίνως τέλεια, νὰ παρατρέχη δανειζόμενος ἀλλότρια, σαθρὰ καὶ ἀτελεῆ, ἢ ἔστω καὶ ὅμοια. Εἰς τὴν διασκευὴν ἐπομένως τοῦ μύθου τῆς Ἐναρέτης, καὶ τὰς ἐνότητας ἐτηρήσαμεν, καὶ τὸν χορὸν εἰσηγάγομεν.

Ἡ πρᾶξις εἶναι μία, ἢ ἐξῆς· ἡ διάσωσις τῆς κινδυνευούσης παρθενικῆς τιμῆς τῆς μελλονύμφου Ἐναρέτης. Ὅλα τὰ λοιπὰ εἶναι συμβεβηκότα συναφῆ, τίθενται πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ λύσιν τῆς ἀρχικῆς πράξεως· εἶναι ποικιλία ἐν τῇ ἐνότητι, ὡς εἰς χωρογραφικὴν εἰκόνα, εἰς ἣν τὰ πάντα συναρμολογοῦνται,

καὶ οὐδὲν ὑπάρχει ἀλλότριον ἢ ἀσύνδετον. Καὶ ὄχορος, καὶ αἱ θυσίαι, καὶ τὸ παραινετικὸν τοῦ πολιοῦ Προμνήσου πρόσωπον, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πολυφόντου πρόσκλησις τῆς Πανόπης, καὶ ἡ ἔγκαιρος τοῦ Ἀντήνορος ἐπάνοδος, καὶ ἡ σύλληψις τοῦ Ἀρισταγόρου, καὶ ὁ φόνος τοῦ Τυράννου, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ συνδέονται μετὰ τῆς ἀρχικῆς πράξεως, καὶ συντελοῦν πρὸς τὴν διασκευὴν καὶ οἰκονομίαν τοῦ μύθου.

Ὁ χρόνος ἐπίσης δὲν παρατείνεται ἐπέκεινα τῶν 12 ὥρων, διότι πρὶν, ἢ καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ὁ Πολυφόντης περὶ τῆς τελετῆς τῶν γάμων, μέχρι τῆς καταστροφῆς ἢ λύσεως τοῦ δράματος, μόλις παρέρχονται 10, ἢ 12 ὥραι.

Ὁ τόπος, ὅστις εἶναι ὁ μᾶλλον δυσεφάρμοστος κανὼν, τηρεῖται ἐπίσης μὲ μικρὰν τινα καὶ ἀνεπαίσθητον παραλλαγὴν, οὐδόλως διασκεδάζουσαν τὴν προσοχὴν, ἢ ἐλαττόνουσαν τὴν γλυκεῖαν τῆς φαντασίας ἀπάτην, πλὴν ἀναγκαίαν πρὸς τὴν πιθανωτέραν καὶ φυσικωτέραν τοῦ μύθου δέσιν. Ἡ σκηνὴ τίθεται εἰς τὴν πόλιν τῆς νήσου Κεφαλληνίας, καὶ ἡ πρᾶξις ἀρχεται καὶ τελειώνει ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως· ἐκ τῆς πλατείας μόνον μετατίθεται εἰς τὰ πλησίον αὐτῆς ἀνάκτορα τοῦ Πολυφόντου, εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως, εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἐναρέτης καὶ εἰς παρακειμένην τῇ πόλει ἀκτὴν, ἐνθα ἀποβιβάζεται ὁ Ἀντήνωρ. Ἀλλὰ τοιαύτας ἀβλαβεῖς καὶ οὐδόλως περιπλανούσας τὸ πνεῦμα παραλλαγὰς, ἐπέτρεπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι πρὸς εὐκολωτέραν καὶ πιθανωτέραν τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν. Ὁ Σοφοκλῆς μεταθέτει τὸν Αἴαντα ἀπὸ τὴν παρὰ τὸν ναύσταθμον σκηνὴν του, ὅπου διεδραματίζετο ἡ πρᾶξις, εἰς προσεγγίστους εἰς αὐτὴν παρακτίους λειμῶνας, ὡς ἔχοντα

δηθεν ἀνάγκην λουτρῶν καθαρτηρίων.

- » Ἄλλ' εἶμι πρὸς τὰ λουτρά καὶ παρακτίους
- » Λειμῶνας, ὡς ἂν λύμαθ' ἀγνίσας ἐμὰ,
- » Μῆνιν βαρεῖν ἐξελεύσομαι θεῶς.

Ὁ χορὸς εἰσαχθεὶς εἰς τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης, συναπαρτίζει μέρος αὐτοῦ, συνδιαλέγεται μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν, ἄδει κάποτε μονοστροφικῶς μεταξὺ μιᾶς καὶ ἑτέρας σκηνῆς, καὶ ἐν Παρόδῳ πρὸς τὸ τέλος ἐκάστης Πράξεως· μόνον ἐν τῇ πρώτῃ προλογίζει ἐν Παρόδῳ. Ἔθηκα αὐτὸν ἄδοντα ἐν τῷ προλόγῳ ἢ τῇ Ἐσβολῇ, ὅπως ἢ ἔναρξις ἢ Εἴσοδος τοῦ δράματος, παρουσιασθῆ οὐ μόνον λαμπρότερα καὶ μεγαλοπρεπεστέρα, ἀλλὰ καὶ φυσικώτερα, διότι τί φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ εὐχωνται ἐν τῷ ναῷ τῆς πλατείας πλήθῃ ἀσθενῆ καὶ τυραννούμενα, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῶν ὁποίων ὑποφέρουσι δεινῶν; Ὡσαύτως ἔθηκα αὐτὸν καὶ ἐν τῇ λύσει τοῦ δράματος, ὅπως ἐπιτελέσῃ τὴν ποιητικὴν καλουμένην δικαιοσύνην.

Τὸ προσωπικὸν τοῦ Χοροῦ θέλει σύγκεισθαι ἐν συνόλῳ ἐξ 24 τοῦλάχιστον νεανίδων, διαιρουμένων εἰς δύο ἡμιχόρια, ἰστάμενα στιχηθὸν δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς σκηνῆς· τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν θέλει ἄδει τὰς στροφάς, καὶ τὸ ἕτερον τὰς ἀντιστροφάς, καὶ ἀμφοτέρωθεν σχηματίζοντα ἡμικύκλιον τὰς ἐπωδοὺς, ὡς καὶ τὰ μονοστροφικά. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ ταῦτα, καὶ αἱ Πάροδοι ἢ τὰ Εἶδη πρέπει νὰ ἄλυνται κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκφράζουσιν διάφορα πάθη, καὶ νὰ συνοδεύωνται, εἰ δυνατόν, ὑπὸ κυμβάλου. Ὁ τόνος τῶν ἀντιστροφῶν πρέπει νὰ ᾖ πάντοτε κατὰ τι παρηλλαγμένος ἀπὸ τὸν τόνον τῶν στροφῶν, ὡς εἶναι καὶ ὁ ρυθμὸς τῶν

στίχων. Ὡσαύτως πρέπει ἐξ ἀμφοτέρων νὰ διαφέρῃ καὶ ὁ τόνος τῆς ἐπωδοῦ, ἥτις δύναται, ὡς προείπομεν, ἢ συγχρόνως ὑφ' ὄλου τοῦ χοροῦ νὰ ψάλληται, ἢ καὶ ἐξ ἐκάστου ἡμιχορίου, ἀλλὰ τότε νὰ ἐπαναλαμβάνηται ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Αἱ στροφαὶ καὶ ἀντιστροφαὶ εἶναι μὲν σύμμετροι ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων, ἀλλὰ διὰ τε τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἄδομένων ἐννοιῶν, παρηλλάξαμεν ὀλίγον τὸν ρυθμὸν τῶν ἀντιστροφῶν ὡς καὶ τῶν ἐπωδῶν.

Πρὸς πληρεστέραν τοῦ ἀρχαίου τύπου ἐφαρμογὴν εἰσηγάγομεν καὶ τὸν Ἄγγελον, ὅπως ἀναφέρῃ ἐν τῇ σκηνῇ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς συμβαινόντα καὶ μετὰ τῆς ἀρχικῆς πράξεως συνδεόμενα, ὡς ἐτηρήσαμεν καὶ τὴν ἐν τῇ διασκευῇ ἀπλότητα, ἀποτελοῦσαν ἐν ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας πλεονεκτημάτων.

Ἴσως μᾶς παρατηρήσωσιν, ὅτι πρὸς ἀκριβῆ συμπλήρωσιν τοῦ ἀρχαίου τύπου, ὠφείλομεν νὰ ἐξυφάνωμεν καὶ ὄλον τὸ δράμα διὰ στίχων, καθόσον καὶ οὗτοι ἀποτελοῦν προσέτι μέρος αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ὁ στίχος οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ φλοιὸς καὶ ἰδιαίτερόν τι ἔνδυμα τῆς ποιήσεως· ἢ σὰρξ καὶ ἢ οὐσία ταύτης εἶναι ἢ φαντασία, τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, ἢ περιπάθεια, τὸ αἶσθημα, ἢ τρικυμία τῶν παθῶν καὶ τὰ ὅμοια τούτων, ἅτινα ὁσάκις ἐλλείπουν ἀπὸ τὸν στίχον, οὗτος μένει ἑμμετρος μὲν, πλὴν ψυχρὰ καὶ ἴσως κενὴ πεζολογία, ὡς ἐπίσης ὅπου ἐκεῖνα ὑπάρχουν καὶ ἄνευ στίχων, εἶναι ἀληθῆς ποίησις, καθὼς εἶναι διάλογοι τινες τοῦ Πλάτωνος, ὁ Τηλέμαχος τοῦ Φενελωνος, ἢ Ἄγγλικὴ μετάφρασις τοῦ Ὄσσιαν, αἱ Ἑλληνικαὶ Σκηναὶ, καὶ πολλαὶ εἰκονογραφαὶ τῶν νέων μυθιστορημάτων.

Πιστεύομεν δὲ ὅτι καὶ τὸ πεζογραφικὸν τῆς Ἐναρέτης δράμα, δύναται νὰ συμπαραβληθῆ πρὸς τὰ τοιοῦτου εἴδους ἔργα, καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕφος ἐν γένει, καὶ ὡς πρὸς τὸ αἶσθημα, καὶ ὡς πρὸς τὸ πλάσμα, καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν ἀνάπτυξιν τῶν θυελλωδῶν ἢ συγκινητικῶν παθῶν· ἰδίως δὲ καὶ διὰ τὸν λυρισμὸν τοῦ χορικοῦ μέρους.

Ἐπειτα πρὸς τίνα σκόπον νὰ συνθέσωμεν ὄλον τὸ δράμα διὰ στίχων εἴτε ὁμοιοκαταλήκτων, εἴτε ἐλευθέρων ἢ ἀνομοιοκαταλήκτων; Τοιαύτη σύνθεσις ἤθελεν εἶσθαι ὄλως ἄσκοπος, διότι οἱ στίχοι τῶν ἀπλῶν δραμάτων δὲν ἀπαγγέλλονται ὑφ' ἡμῶν, ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐμμελῶς· ἢ προσωδία μόνη εἰς αὐτοὺς ἀπετέλει μουσικὴν καὶ ἁρμονίαν. Εἰς τὰ ἡμέτερα μελοδράματα εἶναι εὐνόητος ὁ στίχος, ἀλλ' εἰς τὰ ἀπλᾶ δράματα οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν· ἐνῶ δὲ ἐξέρχεται ἐπὶ προσῶν τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων τροχιᾶς καὶ στενοχωρεῖ τὴν διάνοιαν, δὲν συντελεῖ τὸ παράπαν καὶ πρὸς ἐμμέλειαν καὶ ἁρμονίαν, τὰς ὁποίας δὲν ἔχομεν, ὡς εἶχον αὐτὰς οἱ ἀρχαῖοι. Εἰς ἡμᾶς ὁ στίχος εἶναι μᾶλλον ἕξις, εἶναι συρμὸς ἢ παρασυρμὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ νεωτέρου δράματος ἀναγκαῖον συστατικόν. Ὅπου δὲν ὑπάρχει προσωδία ἢ ἐμμέλεια, οὔτε ὁ στίχος ἁρμόζει εἰς δρῶντα πρόσωπα, οὔτε ἡ σοβαρότης τῆς πράξεως δεόντως, νομίζομεν, τηρεῖται.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ δράματα μέχρι τοῦδε συντάττονται κυρίως διὰ στίχων· ὁ τύπος αὐτὸς ἐπεκράτησε παντοῦ· εἰς τὴν ἡμετέραν ὁμοίως γλῶσσαν ἀνεγνώσαμεν καὶ τίνα εἰς πεζὸν λόγον. Πλὴν εἶναι ἐπίσης ἀληθέστατον, ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς, ὅστις κατέστη ὡς εἶπομεν ἕξις ἢ συρμὸς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἄλογος ἀπομίμησις τῶν ἀρχαίων δραμάτων, αἰ-

να ἀπαγγελλόμενα μετὰ μέλους, συνετάττοντο ἀναγκαιῶς διὰ στίχων. Ἀφοῦ ὅμως ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν τὸ μέλος, ὠφείλομεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ τὸν ἄσκοπον πλέον στίχον, διότι ἐπὶ τέλους οὗτος καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπαγγέλλεται ὡς ἀπλή πεζολογία. Οἱ θεαταὶ οὐδόλως προσέχουν εἰς αὐτὸν, οὔτε ἐξ αὐτοῦ συγκινοῦνται, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἴδους τῶν παθῶν, δεόντως εἰκονιζομένων, καὶ ἐκ τῆς ἐπιδεξίᾳ τῶν ὑποκριτῶν παραστάσεως. Ἡ ἐπιτυχία καὶ εὐδοκίμησις τῶν δραμάτων ἐκ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων κυρίως ἐξαρτῶνται. Ἴσως ἐν τῇ ἀπλῇ ἀναγνώσει ὁ στίχος ἠδύνην περισσότερον, ἀλλ' ἐν τῇ παραστάσει οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν.

Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον οἱ ὑποκριταὶ μιμοῦνται, δὲν ἐπιτηδεύεται ἐν τῇ κινήσει ἢ ἐξάψει τῶν παθῶν του νὰ ἐκφράζηται διὰ στίχων, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ὁρμάται ἐξ αὐτῶν· ἡ γλῶσσά του εἶναι μὲν πεζή, πλὴν ζωηρὰ, ἐνεργητικὴ, αὐθόρμητος, ἐνίοτε ἀσυνάρτητος καὶ οἷαν τὴν ὑπαγορεύει ἡ φύσις τοῦ πάθους. Οὕτω νομίζομεν, ὅτι ἐκφράζεται φυσικώτερον καὶ σοβαρώτερον διὰ πεζῆς φράσεως καὶ ἡ Ἐναρέτη ἐν τῇ ἐμφανίσει τῆς κατὰ τὴν β' σκηνῆν τῆς Α'. Πράξεως, παρὰ ἐὰν ἐξεφράζετο διὰ πολιτικῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων οὕτως·

Ἐν. Πρὸς τὴν Θεᾶν ἱκέτιδες ἤλθομ' εἰς καλὴν ὥραν,

Ἐνθα καὶ ἕτερ' ὡς ἡμεῖς παρίστανται παρθένοι·
ἢ διὰ μέτρου πενθημιμεροῦς καὶ ἐφθημιμεροῦς οὕτως·

Ἐν. Εἰς καλὴν ὥραν ἱκέτιδες ἤλθομεν

Πρὸς τὴν Ἄρτεμιν ἔνθα, ὡς ἡμεῖς κ' ἄλλαι
Νεάνιδες ἴστανται.

Εἰς τὸν χορὸν, ὁσάκις ἄδει, καθίσταται τῶντι ἀναγκαῖος ὁ ῥυθμὸς τοῦ στίχου, ἄλλως οὔτε μέλος,

οὔτε ἀρμονία ἤθελε προκύπτει ἐκ τῶν ᾠδῶν του, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκάμομεν χρῆσιν τοῦ στίχου, οὐχὶ ὅμως πάντοτε τοῦ ὁμοιοκαταλήκτου. Τὴν ὁμοιοκαταλήξιν μετεχειρίσθημεν εἰς τὰ πλεῖστα μονοστροφικά καὶ εἰς τὰς ἐπωδούς· εἰς δὲ τὰς στροφὰς καὶ ἀντιστροφὰς ἀπεβάλομεν αὐτήν. Τὸ παντοῦ ὁμοιοκατάληκτον ἐνῶ εἶναι λίαν μονότονον, καὶ ὁ ἐπαναληπτικὸς αὐτοῦ βόμβος ἐνοχλεῖ μᾶλλον παρ' ὅ,τι ἡδύνηι συνήθως τὰ ᾠτα, ὡς ἄλλοτε εἰς κοῦφα καὶ ἄμουσα πνεύματα ἀποτρέπει τὴν προσοχὴν ἐκ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ἐμμέλειαν καὶ ἀρμονίαν· ταύτας ἐπιτυγχάνομεν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν καὶ τοῦ τονισμοῦ, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν εἰς ἡμᾶς τὸν στίχον, ἀφοῦ ἀπωλέσαμεν τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ δράματος τύπον.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἐξωτερικόν, ἤτοι τὴν εἰς Ἠράξεις διαίρεσιν, ἐξοικονομήσαμεν οὕτω πῶς αὐτὸ, ὥστε δύναται νὰ διδαχθῇ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων, τῶν ὁποίων τὰ δράματα οὐδέποτε ἐδιαιροῦντο εἰς Ἠράξεις, ἀλλ' ἦσαν συνεχῆ καὶ ἡ σκηνὴ ἔμενε πάντοτε ἀνοικτὴ. Ὅσάκις δὲ οἱ λοιποὶ ὑποκριταὶ δι' οἰανδήποτε ἀνάγκην, ἢ προπαρασκευὴν, ἢ καὶ ἀναψυχὴν τῶν θεατῶν, ἐγκατέλειπον αὐτήν, ἴστατο ὁ χορὸς, ὅστις ἔψαλλε τὰς ᾠδὰς του.

Ἡ εἰς Ἠράξεις διαίρεσις τοῦ δράματος, ἣν οἱ νεώτεροι παρεδέξαντο, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ Ὀρατίου

« Neve minor, neu sit quinto productior actu. »

εἶναι ὅλως σχεδὸν αὐθαίρετος· οὐδένα ἕτερον λόγον ἔχει ἢ τὴν ἀνεσιν τῶν θεατῶν, καὶ ἀναγκαίαν τινα ἴσως προετοιμασίαν. Ὡστε δύναται τὸ δράμα νὰ διαι-

ρεθῇ εἴτε εἰς τρεῖς, εἴτε εἰς τέσσαρας, εἴτε εἰς πέντε Ἠράξεις· δύναται καὶ εἰς δύο, ἀλλὰ τότε ἴσως τὸ μήκος ἐκάστης Ἠράξεως, ἤθελε κατακουράσει τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν, ὡς ἤθελον ἀπαυδέσει αὐτήν καὶ πλειότεραι τῶν πέντε. Ἡ ὑπὲρ τὸ δέον λοιπὸν παράτασις ὡς καὶ ἡ περιστολή, δὲν πρέπει νὰ παραμελῶνται ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μύθου. Ἡμεῖς ἐδιαιρέσαμεν τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης εἰς τρεῖς Ἠράξεις, ἀλλὰ δύναται καὶ ἕνεκα τῶν παρεντιθεμένων μεταξὺ τῶν Ἠράξεων ᾠδῶν τοῦ χοροῦ νὰ μὴ διακοπῇ, καὶ ἡ σκηνὴ ἐν ἑλλείψει τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν, νὰ κατέχηται ὑπὸ τοῦ χοροῦ.

Ἄς ἀναπτυχθῶμεν τέλος ἐν ὀλίγοις καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τοῦ δράματος τῆς Ἐναρέτης. Ὁ Ἀριστοτέλης διαιρεῖ τὴν κυρίως Τραγωδίαν εἰς τέσσαρας κατηγορίας. Εἰς **Πολύπλοκον** ἢ **Συμπλεγμένην**, συγκειμένην ἐκ περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεως, ὡς εἶναι ὁ Οἰδῖπός· **Τύραννος** τοῦ Σοφοκλέους· εἰς **Παθητικὴν**, μεστήν ἐκ πολλῶν παθῶν, καὶ λήγουσαν ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, ὡς εἶναι αἱ Φοίνισσαι τοῦ Εὐριπίδου, καὶ αἱ Τραχινίαι τοῦ Σοφοκλέους· εἰς **Ἡθικὴν**, εἰς ἣν ἐπικρατεῖ ἡ ἠθικὴ διδασκαλία, καὶ περαίνει εἰς τιμωρίαν τῶν πονηρῶν καὶ εὐτυχίαν τῶν ἀγαθῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἐκάβη καὶ αἱ Ἰκέτιδες τοῦ Εὐριπίδου· καὶ εἰς **Θαυμαστικὴν**, εἰς ἣν ὑπερέχει τὸ ὑπερφυῆς καὶ ἐκπληκτικόν, ὡς εἶναι ὁ Προμηθεὺς τοῦ Αἰσχύλου. Πλὴν προσθέτει ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος, ὅτι εἰς πᾶσαν Τραγωδίαν πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν, ἀν οὐχὶ ὅλαι, τοῦλάχιστον αἱ πλεῖστα καὶ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν εἰρημένων ἀρετῶν. « Μάλιστα μὲν οὖν πάντα δεῖ πειρᾶσθαι ἔχειν, εἰ δὲ μὴ, τὰ μέγιστα καὶ πλεῖστα ».

Ἡμεῖς κατατάττομεν τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν τῶν Ἠθικῶν, διότι καὶ εἰς ἠθικὴν μᾶλλον παιδευσιν συντελεῖ, καὶ εἰς καταδίκην τῶν κακῶν καὶ θρίαμβον τῶν ἐναρέτων καταλήγει.

Παρθένος νεῦνις, κινδυνεύουσα ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐν τῇ παραμονῇ τῆς νυμφεύσεώς της, ν' ἀπολέσῃ τὴν τιμὴν, νὰ γίνῃ θύμα τῶν αἰσχροῶν ἐνὸς τυράννου δρέξεων, καὶ νὰ στερηθῇ τῆς ἐνώσεως ἐκείνης, ἐξ ἧς ἤλπιζε τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου της, πόθεν ἀρύεται τὰς δυνάμεις καὶ τὸ θάρρος ἐν τῇ ἀγωνίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ της; Ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς εὐσεβείας της, ὡς ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος καὶ ἀρετῆς της.

Μήτηρ χήρα, διανύσασα ἐν τῇ χηρείᾳ της βίον σεμνότατον, ἐστερημένη τοῦ ἀποδήμου υἱοῦ της, καὶ μόνην ἔχουσαν παραμυθίαν τὴν κόρην της, ἣν ἤλπιζε νὰ ἴδῃ εὐτυχῆ, καὶ ἀπεναντίας βλέπει δύσμοιρον καὶ κινδυνεύουσαν, δὲν ἀποδειλιᾷ, δὲν καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δυστυχίας, ἀντέχει μάλιστα γενναίως καὶ προστατεύει καὶ ἐποικοδομεῖ τὴν κόρην της διὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης της· ἡ φιλοστοργία δὲν μετατρέπεται εἰς ἀδυναμίαν, οὔτε ἡ ἰσχὺς τοῦ χαρακτήρος της εἰς κουφότητα, ὡς ἀποπτύει τὰς προσφορὰς τοῦ τυράννου, οὔτω περιφρονεῖ καὶ τὰς ἀπειλὰς του. Ἐν στιγμῇ πάλης καταθλίβεται μὲν καὶ πειρᾶται νὰ σώσῃ, εἰ δυνατόν, ἀμφοτέρω τὰ κινδυνεύοντα τέκνα της, ἀλλ' ἅμα πείθεται περὶ τῆς ἀναπορεύκτου εἰμαρμένης, ἢ διάσωσις τῆς τιμῆς κατισχύει πάσης ἐτέρας σκέψεως.

Πατὴρ γέρων, ἀρίστου χαρακτήρος καὶ στερεωμένης ὑπολήψεως διὰ τε τὴν εὐγένειαν τῶν φρονημά-

των, τὰ χρηστὰ ἤθη καὶ τὸν πατριωτισμὸν, εὐρεθεὶς δυστυχῶς εἰς πάλιν μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἐπιτυχόντος ν' ἀρπάσῃ τὴν Ἀρχὴν διὰ δόλου, καὶ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς μοχθηρότατον τύραννον, δὲν παρασύρεται ἐκ τοῦ πατρικοῦ φίλτρου, οὔτε παρεκκλίνει κεραίαν ἐκ τῆς προγενεστέρας ἐντίμου πολιτείας του, ἧτις ἐλάμπρυνε τὸν οἶκον καὶ τὴν πατρίδα του, καὶ ἐφείλκυσε τὸν γενικὸν τῶν συμπολιτῶν του σεβασμὸν, ἀπεναντίας ἀναδέχεται ἀγῶνα ὑψηλὸν μὲν, πλὴν ἐπικίνδυνον· παρίσταται αὐστηρὸς, καίτοι ἀτυχῆς, ἐπιτιμητῆς τῆς αἰσχρᾶς διαγωγῆς τοῦ υἱοῦ του, ὃν διὰ τῶν φιλοστόργων καὶ συνετῶν συμβουλῶν του, πειρᾶται νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸ πατριωτικὸν καθῆκον, καὶ εἰς τὸν εὐσεβῆ καὶ ἠθικὸν βίον.

Μνηστήρ, ὅστις ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς ταχείας ἀπολαύσεως τοῦ πολυτιμοτέρου ἀντικειμένου τῶν νομίμων πόθων του, παρατηρεῖ τὴν ἐπικειμένην ἀπώλειαν αὐτοῦ, δὲν ἀθυμεῖ, δὲν ἀδημονεῖ, δὲν παραδίδεται εἰς ἀρὰς καὶ ὕβρεις, ὡς ἤθελεν ἴσως πράξει ἐρωτόληπτός τις θηλυδρίας τῶν νεωτέρων δραμάτων, ἀλλὰ σκέπτεται καὶ πειρᾶται ἀταράχως, πῶς νὰ σώσῃ ἐκ τοῦ κινδύνου τὸ εἶδωλον τῆς λατρείας του, ἢ νὰ συναπωλεσθῇ μετ' αὐτοῦ· γίνεται συνεργάτης τῆς πράξεως, ἧτις ἔμελλε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἐκ τῆς αἰσχρᾶς θυσίας· ὁ ἔρωσ του δὲν εἶναι θηλυπρεπῆς, δὲν τρέφεται ὑπὸ δακρύων, εἶναι ἀνδρικός καὶ ἐμπνέεται ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ γενναίων αἰσθημάτων, ὡς τοῦτο καταδεικνύει καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τῶν δεσμῶν του.

Εἷς ἀδελφὸς φυγὰς μὲν καὶ ἀπόδημος, πλὴν ἀσφαλῆς καὶ ἐλεύθερος, ἀποφασίζει, μόλις πληροφορεῖται περὶ τοῦ κινδύνου τῆς ἀδελφῆς του, νὰ ἐπανακάμψῃ, ὅπως καὶ τὴν τιμὴν τοῦ οἴκου του διασώσῃ,

καὶ τὴν πατρίδα του ἐλευθέρωσῃ, ἢ ἄλλως νὰ γίνῃ βορὰ τοῦ Τυράννου. Ἀπόφασις μεγαλόψυχος καὶ ἥρωϊκωτάτη.

Ἡγεμῶν τέλος ὅστις, ἀνελθὼν δι' ἀπάτης ἐν τῇ Ἐξουσίᾳ, ἐγένεν ἀκολούθως Τύραννος ἀπεχθέστατος, ἀσεβῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς καὶ τὸν γεννήτορά του, μάστιξ τῆς πατρίδος του, ὕβριστὴς παντός ἱεροῦ καὶ ὁσίου, καὶ λάτρις μόνον τῶν αἰσχρῶν καὶ ἀχαλινώτων παθῶν του, ἔλαβεν ἐπὶ τέλος τὰ ἐπίχειρα τῶν κακοπραγιῶν του. Πάντα ταῦτα παρέχουν ὑψηλὰ ἠθικῆς διδασκαλίας μαθήματα, ἅτινα καὶ θρησκευτικῶς καὶ εὐσεβῆ αἰσθήματα ἐμπνέουν, καὶ πατριωτισμὸν καὶ μεγαλοφροσύνην διεγείρουν, καὶ εἰς χρηστὰ κοινωνικὰ ἦθη καὶ οἰκογενειακὰς ἀρετὰς παροτρύνουν· ἐπιστεφόμενα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ὠδῶν καὶ μονοστροφικῶν τοῦ χοροῦ, συναπαρτίζουν σύνολον, χαρακτηρίζον τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν τοῦ δράματος, ἐξ ὧν ἐλλόγως καὶ δικαίως κατατάσσεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Ἡθικῶν.

Πλὴν δὲν εἶναι, φρονοῦμεν, καὶ ἐστερημένον ἐξ ἐτέρων ἀρετῶν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ σοφὸς Σταγειρίτης, διότι καὶ τὸ τραγικὸν καὶ ἥρωϊκὸν δὲν ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ. Ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐναρέτης εἶναι λίαν περιπαθῆς καὶ τραγικός, τῆς Πανόπης μεγαλοπρεπῆς, τοῦ Προμνήσου ὑψηλός, τοῦ Ἀντήνορος ἥρωϊκός, τοῦ Ἀρισταγόρου γενναῖος καὶ τοῦ Πολυφόντου μισαρός. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν χαρακτήρων τούτων, ὡς καὶ πολλὰ σκηναὶ διεγείρουν εἰς ὕψιστον βαθμὸν τὰ δύο τῆς Τραγωδίας μεγάλα πάθη, τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον. Οἱ θεαταὶ συγκινοῦμενοι σφοδρῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κυριεῦνται συνάμω καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ἀναμιμνησκόμενοι ὅτι ὡς ἄνθρωποι, δύνανται καὶ

αὐτοὶ νὰ εὐρεθῶσιν εἰς ὁμοίας περιστάσεις.

« Ἄνθρωπος ὢν οὐκ ἂν εἴποις, τοῦτ' οὐ πείσομαι. »

« Homo sum. Humani nihil a me alienum puto. »

Ἐν τούτοις τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης διεξάγεται ἐν τῇ λύσει τοῦ εὐτυχῶς διὰ τοὺς ἐφεξῆς δύο λόγους· ἅ. διότι ὡς καὶ τινὰ τῶν ἀρχαίων, περιέχει ἐν ἑαυτῷ ἱκανὰς περιπαθεῖς σκηνας, καὶ ὅταν τοιαῦτα ὑπάρχουν ἐντὸς οἰουδήποτε δράματος, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτείνωνται καὶ διὰ τραγικῆς λύσεως ἢ καταστροφῆς. Οἱ θεαταὶ ἤθελον ἐξέλθῃ τοῦ θεάτρου λίαν καταβεβλημένοι ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν θλιβερῶν ἐντυπώσεων, καὶ τότε ἡ ψυχὴ ἀντὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς σοβαρὰς καὶ ὠφελίμους σκέψεις, ἤθελε κυριευθῇ ὑπὸ μόνῃς ἀθυμίας καὶ κατηφείας. β'. Διότι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν θεατῶν, ἀπαιτοῦσαν, καὶ κατὰ τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείδου, τὴν ἐπίστεψιν τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν τιμωρίαν τῆς κακίας. Ἐὰν ὁ Πολυφόντης ἐθριάμβευε, καὶ ἡ Ἐναρέτη καὶ ὁ Ἀντήνωρ κατεβάλλοντο, οἱ θεαταὶ ἤθελον ἐξέλθῃ, ἂν οὐχὶ μὲ τὴν βεβαιότητα, τοῦλάχιστον μὲ τὸν δισταγμὸν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι οὐ μόνον λέξις κενή, ἀλλὰ καὶ συντελεστικὴ πρὸς τὴν δυστυχίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιοῦτος δισταγμὸς ἤθελεν εἶσθαι ἢ ἄρνησις παντός θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπὶ τέλος ἴσως ἢ ἐπικράτησις τῆς ἀθρησκείας καὶ ἀνηθικότητος, ἤτοι τοῦ ἀγελαίου τῶν κτηνῶν βίου. Εἰς τοιαῦτα ὁμως ἄτοπα καὶ ὀλεθρίας διδασκαλίας, οὐδέποτε πρέπει νὰ καταλήγουν τὰ προϊόντα οἰαδήποτε τῆς διανοίας τῶν φίλων τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἅτινα ἀνεπτύξαμεν ἐπὶ τοῦ δράματος τῆς Ἐναρέτης, καίτοι ὀλίγα πρὸς διδασκαλίαν, εἶναι ὁμως ἀρκοῦντα πρὸς ὠθησιν τελειοτέρων ἔρ-

γων. « Ad erudiendum parum, ad impellendum satis. »
ὡς πιστεύομεν ἐπίσης ὅτι εἶναι ἱκανὰ, ὅπως καταστή-
σωσι καὶ τοὺς ἀναγνώστας συγκαταβατικούς πρὸς τὰ
λάθη καὶ τὰς ἐλλείψεις μας.

(ἔπεται τὸ δράμα).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 98, σ. 6, ἀνάγν. ἐπεξετάθησαν— ἐν σελ. 101,
σ. 28, ἀν. ἐντιμότερα — καὶ ἐν σελ. 104, σ. 26, ἀν. δι-
κόσμησεν.